

SZEMLE

SZÖVETKEZETI HÁLÓZATUNK KIALAKÍTÁSÁNAK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

A szövetkezeti probléma az utóbbi években kétségtelenül gazdasági és politikai életünk élvonalába került. Ennek ellenére szövetkezeti rendszerünk végleges formái ezideig teljes egészükben még nem bontakoztak ki s eddig még nem sikerült a termelés minden ágában valóban életképes, gazdaságilag kellően megalapozott szövetkezeti hálózatot kiépíteni.

Pedig a szövetkezeti eszme hazánkban a legutóbbi évek folyamán jelentős tömegeket hódított meg és a gazdasági élet széles területein vált mély és időtálló gyökeret. Nálunk is egyre több és több emberben vált tudatossá, hogy a szövetkezet az a vállalkozási forma, amelyben a kisemberek legkönnyebben valósíthatják meg gazdasági céljaikat és amelynek keretében erőik egyesítésével önmaguk számára a nagyvállalkozás előnyeit biztosíthatják. De egyben mind nagyobb tömegek ébredtek tudatára annak is, hogy a szövetkezet nemcsak egyszerű vállalkozási forma. Nem csupán üzleti tevékenység, hanem egyúttal „társadalomátformáló erkölcsi gondolat” is. Mozgalom, amely a szolidaritás és az egymásra utaltság érzésének kifejlesztésével, valamint az egyéni és közös gazdasági érdekek összhangbahozásával végeredményben gazdasági eszközökkel kíván szociális célokat megvalósítani és a gazdaságilag egymagukban gyenge egyének tevékenységének összefogása révén megfelelőbb jövedelemeloszlásra s ezáltal jobb és igazságosabb társadalmi rend megteremtésére törekszik.

Érthető tehát, ha mind a gazdasági, mind pedig a politikai élet élénk érdeklődéssel kíséri szövetkezeti mozgalmunk helyzetének alakulását s éppen ezért kétszeresen sajnálatos, hogy az általános érdeklődés, a kétségtelenül meglévő szövetkezeti láz és szövetkezeti mozgalmunk tagadhatatlan lendülete ellenére e téren mindezekig nem sikerült maradandót és véglegeset alkotni.

Egyelőre a szövetkezetek arcvonalán sincs még meg a feltétlenül szükséges egység és együttműködés. A szövetkezeti mozgalom nemzetgazdasági és társadalompolitikai fontosságának értékelése, valamint a szövetkezetek támogatásának szükségessége tekintetében társadalmunkban általában nincsenek számottevő véleménykülönbségek, a szövetkezeti formák és azok mikénti megalkotása tekintetében azonban már eltérő nézetekkel találkozhatunk. Így a magunk részéről úgy véljük, hogy szövetkezeti mozgalmunk jövő fejlődésének biztosítása érdekében elsősorban ezeket a kérdéseket kellene tisztázni s egyidejűleg határozottan és világosan körvonalazni is kellene szövetkezeti rendszerünk kívánatos fejlődésének jövő irányvonalait.

Az első ilyen tisztázandó probléma, hogy a szövetkezeti formák megválasztása s az ezzel kapcsolatos szervezési munkálatok elvégzése bizassék-e kizárólag magukra a szövetkezőkre, vagy pedig a szövetkezeti formák kialakítása és az azzal kapcsolatos szervezési munka terén az állam is fejtsen-e ki megfelelő irányító és szabályozó tevékenységet, illetőleg legalábbis megfelelő befolyást biztosítson-e a maga számára.

Ennek a kérdésnek tisztázása — úgy véljük — alapvető fontosságú. A szövetkezeti gondolat lényegének és a szövetkezeti szabadság eszméjének kétségtelenül az felelne meg, ha a szövetkezeti formák megválasztása és azoknak minden külső befolyástól mentesen történő megalkotása magukra a szövetkezőkre bíztnék. Ezzel szemben azonban kétségtelen az is, hogy a gazdasági demokrácia felépítése terén rendkívül fontos feladatok várnak a szövetkezetekre s így az

államhatalom szempontjából nem közömbös, hogy milyen lesz a megalkotandó szövetkezeti hálózat, illetőleg, hogy az vajjon alkalmas lesz-e a reá váró feladatok megoldására. Ezenfelül számolni kell azzal a körülménnyel is, hogy nehéz gazdasági viszonyaink között bizonyos szervezési feladatokat maguk a szövetkezők esetleg képtelenek lesznek önerejükből elvégezni, legalábbis hatóságos állami segítség nélkül nem.

A második probléma a szövetkezeti önszegély és az állami támogatás kérdése, illetőleg az állami támogatáson keresztül szövetkezeti életünkben az állami befolyás érvényesülése. A tiszta szövetkezeti elveknek e tekintetben is az felelne meg, ha a szövetkezők kizárólag az önszegély és a kölcsönösség jegyében valósíthatnák meg gazdasági céljaikat. A mai gazdasági helyzetünkben azonban ez valószínűleg keresztülvihetetlen és a szövetkezők eredményes tevékenységének megindulása kizárólag állami támogatással (állami tőkével, állami hitellel, vagy állami megbízásokkal) képzelhető el. Ebben az esetben pedig felmerül az a kérdés, hogy a nyújtott támogatás ellenében az állam számára biztosítható-e s ha igen, milyen mértékű befolyás, illetőleg irányítás és ellenőrzés a támogatásban részesített szövetkezők felett.

Nem vitás, hogy a szövetkezeti mozgalom célkitűzéseivel az állami befolyás nagyobbmértvű érvényesülése nem egyeztethető össze. Erre az álláspontra helyezkedik az új szövetkezeti törvényünk tervezete is, amely nem teszi lehetővé az állam, vagy más jogi személy részére szövetkezeti üzletrészek jegyzését s a szövetkezők igazgatóságába nem szövetkezeti tagoknak (tehát pl. állami delegáltaknak) kiküldését. Ezzel szemben az is indokoltnak látszik, ha az állam a nyújtott támogatás ellenében biztosítékokat kíván arra vonatkozólag, hogy egyrészt az általa nyújtott támogatás helyesen és célszerűen használtassék fel, másrészt pedig, hogy szövetkezőink a gazdasági demokrácia felépítése és gazdasági életünk újjáépítése terén reájuk váró feladatokat valóban célravezetően hajtsák végre.

A harmadik probléma a szövetkezők szervezésével kapcsolatos. A szövetkezők szervezésének ügye — akár teljes egészében a szövetkezők szabad elhatározására bízatik, akár állami irányítás mellett történik, — végeredményben alulról felfelé, de felülről lefelé történő szervezéssel is elképzelhető. Tehát mindenesetre eldöntendő lenne, hogy a magyar szövetkezeti hálózat kiépítése melyik módon valósuljon meg.

1945 óta egészen a legutóbbi időkig közfelfogásunkban az az álláspont érvényesült, hogy a szövetkezők hálózata célszerűen és helyesen kizárólag alulról felfelé történő szervezéssel épülhet ki és a túlságos szövetkezeti centralizációt szövetkezeti szakembereink tekintélyes része a magyar szövetkezeti élet egyik rákfenéjének tekintette. Ennek ellenére az alulról felfelé történő szervezés — egyes dícsérendő kivételektől eltekintve — hazánkban ezideig nem tudott maradandó eredményeket felmutatni, ami lassanként ismét egyre inkább a felülről lefelé történő szervezés szükségességének gondolatát helyezte előtérbe. Mindenesetre mindkét álláspont mellett lehet nyomós érveket felsorakoztatni. Sőt elképzelhető egy olyan megoldás is, amelyben az alulról felfelé történő szervezés rendszerének fenntartása mellett bizonyos szövetkezeti típusok hálózatának kialakítása felülről lefelé való szervezéssel történik. Szövetkezeti hálózatunk zavaroktól mentes kialakítása érdekében azonban ezt a kérdést is kétségtelenül tisztázni kell.

Külön nagy és nehéz probléma az univerzális és speciális szövetkezőknek a kérdése.

Az univerzális szövetkezőt a gazdasági élet minden szektorában fejt ki tevékenységet. Ilyen esetben tehát a szóbanforgó helységben csak egy szövetkezőre van szükség, amely egyaránt végez termelési, értékesítési, beszerzési, fogyasztási stb. teendőket s így valamennyi szövetkezőt egyesíteti. Ezzel szemben a szakszövetkezőt speciális célra alakul, tevékenységét csak meghatározott

körre koncentrálja, s tagjait kizárólag ebből a célból tömöríti. Ez esetben természetesen az országot a legkülönbébb célokra alakult szövetkezetek hálózataként be s esetleg egészen kis községekben is egymás mellett 5—6 különféle szövetkezet működik.

Melyik hazai viszonyaink mellett a megfelelőbb szövetkezeti típus? Mindkét álláspont mellett bőven lehet érveket felsorakoztatni. Az univerzális szövetkezet hívei arra hivatkoznak, hogy a különféle célra alakult szövetkezetek egyesítése révén az adminisztráció csökkenthető. Kevesebb tisztviselőre van szükség, tehát szakképzettebb személyeket lehet alkalmazni s azok részére megfelelő jövedelmet lehet biztosítani. Az így létrejött univerzális szövetkezet pedig sokkal tőkeerősebb és így hitelképesebb vállalkozás lehet, mint a különféle célra alakult, gyakran csak egész kevés számú tagot magukba foglaló speciális szövetkezetek. Végül univerzális szövetkezet létesítésével elkerülhető, hogy a szövetkezők — gazdasági tevékenységüknek megfelelően — több szövetkezetbe legyenek kénytelenek belépni s így erejüket bizonyos fókig szétforgácsolják.

Ezzel szemben a speciális szövetkezetek hívei azt vallják, hogy bizonyos speciális gazdasági feladatok az univerzális szövetkezetek keretein belül könnyen elsikkadhatnak, vagy legalábbis háttérbe szorulhatnak. A speciális szövetkezetek nagyobb adminisztrációs költségei ellen pedig azzal érvelnek, hogy a kisebb speciális szövetkezetek adminisztrációs teendői gyakran nobile officiumként végezhetnek el, vagy pedig azok elvégzésére olyan személyek alkalmazhatók, akik azt mellékfoglalkozásként, tehát csekélyebb díjazásért vállalják. Végül az univerzális szövetkezet elleni érveként szokták azt is felhozni, hogy az univerzális szövetkezetbe a legkülönbözőbb érdekű személyeknek kell egyesülniük s így e szövetkezetek az állandó viták és a munka nyugodt menetét akadályozó érdekellentétek melegágyai lehetnek.

A fentiekkel kapcsolatban egyébként meg kívánjuk említeni, hogy a szövetkezeti mozgalom terén élen járó Dánia a speciális célra alakult szakszövetkezetek hazája, azaz szövetkezeti életét és szövetkezeti hálózatát a szakszövetkezeteken építette fel.

Az univerzális és speciális szövetkezetekkel kapcsolatban természetesen ismét felmerül az a kérdés is, hogy tétessék-e kötelezővé az univerzális szövetkezetek alakítása, vagy pedig bízassék a szövetkezőkre, hogy egyesülésük formáját megválasszák. További probléma az univerzális vagy speciális szövetkezetek hálózatának kérdése. Etekintetben ugyanis négyféle megoldás lehetséges. Az egyik szerint mindenütt univerzális szövetkezetek alakítandók, amelyeket felsőfokon egy univerzális szövetkezeti központ foglal egybe. A második variáció a szakszövetkezeti hálózat, azaz speciális szövetkezeti szakközpontokba tömörült szakszövetkezeti kötelékek. Elképzelhető azonban az is, hogy az alsófokon alakítandó univerzális szövetkezetek — tevékenységük főbb irányainak megfelelően — több szövetkezeti szakközponthoz is tartozzanak, vagy pedig hogy megmaradnak a jelenleg működő, különféle célra alakult szövetkezetek, ezeket azonban felsőfokon egy univerzális szövetkezeti központ foglalja egybe.

Nálunk ezidőszent ez utóbbi megoldás áll előtérben. A Függetlenségi Frontban tömörült politikai pártok ugyanis megegyeztek abban, hogy a szövetkezeti központ kivételével valamennyi szövetkezeti központot egy univerzális központba egyesítik. Ennek mindenesetre meg lesz az az előnye, hogy a szövetkezeti központok között dúló túlzott mértékű rivalizálás megszűnik, valamint megszűnik az a nemkívánatos jelenség is, hogy a gazdasági élet egyes szektorában a szövetkezeti központok egymás munkáját keresztező tevékenységet fejtsenek ki. Mindazonáltal egy ilyen mammutvállalkozás könnyen belecsúszhat a túlságos bürokratizmus útvesztőjébe és ugyancsak bizonyos szakfeladatok háttérbeszorulását eredményezheti. Éppen ezért kívánatosnak látszik a szövetkezeti szabadság megőrzése érdekében annak biztosítása, hogy az egyes szövetkezetek

teljesen szabadon dönthessenek az egységes központba tagszervezetként történő belépésük kérdésében, valamint szükséges lenne annak lehetővé tétele is, hogy a céljaikat a nagy univerzális központ keretében megvalósítani nem tudó szervezetek megfelelő más központot is alakíthassanak.

Nem elhanyagolható probléma szervezeti életünkben a politikai semlegesség kérdése sem. A vélemények ugyanis etekintetben sem egyeznek meg teljes mértékben egymással. Vannak, akik a szervezetek feltétlen politikai semlegességének hívei, mások viszont a szervezetek tevékenységét kizárólag politikai, illetőleg világnézeti alapon tudják elképzelni. Miután pedig ma igen sok szervezetnél a vezető állások betöltése szervezeti viszonyaink rendezettségénél fogva a politikai pártok egymás közötti megegyezése alapján történik, mielőbb eldöntendő lenne az is, hogy ez a rendszer a jövőben egyáltalában fenntartható-e s ha igen, meddig és milyen mértékben.

Az „érdemes rochdalei úttörők” kétségtelenül a teljes politikai és vallási semlegességet írták zászlajukra s az új szervezeti törvényünk tervezete is kimondja, hogy a szervezeti alapszabályba nem lehet olyan rendelkezést felvenni, amely pártpolitikai célokra mutat. Etekintetben egyébként utalni kívánánk szervezeti életünk egyik vezető egyéniségének, Farkas Ferencnek a „Válasz” 1946 októberi számában „A szervezeti mozgalom zsákutcája” címen megjelent cikkére, melyben leszögezi, hogy „a magyar szervezés ügye mindaddig reménytelen, amíg a pártok a szervezetek ügyét nem függetlenítik közvetlen pártérdekeiktől”, mert „minden szervezeti vezető annak a pártnak a szempontjait tartja önmagára nézve kötelezőnek, amelynek tagja és amely őt posztjára delegálta s a pártok a szervezetpolitika síkján mindeztideig nem tudtak arra a magaslatra emelkedni, hogy saját pártszempontjaikat országos és egységesen kialakítandó szervezetpolitika alá rendeljék”. Ezzel szemben viszont kétségtelenül megfontolandó, hogy a szervezetek a nagy politikai pártok hatékony támogatását ezidőszert még nélkülözhetik-e?

Végezetül rendezendő volna a meglévő szervezeti központjaink vagyónának kérdése is. Ez a probléma természetesen szoros kapcsolatban van szervezeti hálózatunk az előbbieknél már említett végleges kialakításának kérdéseivel. De egy esetleges újabb rendezés esetében is eldöntendő, hogy a meglévő vagyon hova fordítása felől az állam rendezetileg intézkedhetik-e, vagy pedig ebben a kérdésben kizárólag e vagyon tulajdonosai, azaz a szervezeti tagok dönthetnek.

Az elmondottakban kíséreltük meg vázolni szervezeti életünk mielőbb megoldandó kérdéseit. A felvetett problémák tekintetében kétségtelenül nem könnyű végleges és megfelelő álláspont kialakítása. Amint ugyanis arra már több ízben rámutattunk, valamennyi problémával kapcsolatban mind pro, mind kontra, könnyen lehet nyomós érveket felsorakoztatni. A magunk részéről e problémákkal kapcsolatban nem óhajtottunk állást foglalni, csupán megkíséreltük összefoglalni azokat a kérdéseket, amelyek mikénti megoldása tekintetében szükséges volna az illetékes tényezők mielőbbi döntése. Ennek alapján lennének azután kijelölendők szervezeti mozgalmunk fejlődésének követendő útvonalai. A magunk részéről etekintetben csupán azt tartanánk szükségesnek, hogy ez az állásfoglalás mellékszempontoktól mentesen, kizárólag a széles néprétegek egyetemes érdekeinek, a gyakorlati élet követelményeinek és gazdasági életünk újjáépítése legfőbb irányító szempontjainak figyelembevételével sine ira et studio történjék.

Dr. Ghyczy Béla

GÉP ÉS MŰVÉSZET

Ha majd egykor a történelem gépkorszaknak nevezi el a kort, melyben élünk, ez az elnevezés többet jelent, mint mikor kő- vagy bronzkorszakról beszélünk. Azért a gépi technika és a művészetek viszonyáról szólva nem elégedhetünk meg azzal, hogy a gép esztétikáját próbáljuk megalapozni, hanem rá kell világítanunk azokra a mélyebb összefüggésekre, melyek a gép szerepét a mai ember szellemi világában meghatározzák és érthetővé teszik azt a befolyást, mely a géppel és a gépipari termeléssel kapcsolatban a mai ember izlésében és a művészethez való viszonyában kétségtelenül megállapítható.

E befolyásnak mélyreható voltát nem jellemezhetjük világosabban és rövidebben, mintha utalunk arra, hogy a gép a számunkra egyelőre elképzelhető legnagyobb eredménye annak a harcnak, melyet az emberiség a természet erőinek meghódításáért vív; talán végső szakasza annak a küzdelmes munkának, mely teljessé és véglegessé teszi a Genézis első fejezetében meghirdetett isteni elgondolásnak végrehajtását: „Sokasodjatok, töltsétek be a földet s hajtátok uralmatok alá”.

A Prometheus- és Icarus-monda mindmáig őrzi emlékét annak a csodálkozásnak, mely a természet erőinek meghódítására vállalkozó úttörők merészségét és ügyességét kezdettől fogva kísérte. Bizonyára nagy szenzáció volt valamikor a szélmalom és vizimalom is. A mi gépeink azonban egy lényeges pontban különböznek a régi technikai vívmányoktól: nem a természetben adott formájukban használják fel a természet energiaforrásait, mint a vizimalom a víz folyásának erejét, hanem a természettől elhódított és átalakított energiát kényszeríti az ember gépeinek hajtására. A gőz, az olaj, a villany és az atomenergia feltárásával és meghódításával aratni kezdi az emberiség azt a termést, melynek előkészítésében és megérelelésében hosszú századok vezető koponyái vettek részt. Kezében a tudás hatalma, mellyel szinte korlátlan urává lehet a természet erőinek, s a legmerészebb képzelet sem tud már megbirkózni azokkal a szédlítő lehetőségekkel, melyeket a tudományos kutatás nyomán egymásután vált valóra az emberi leleményesség.

Az útnak ugyan még csak kezdetén vagyunk, de máris érezzük, hogy az új világ kibontakozása az indulás szakaszán túljutva, hamarosan eléri azt a lendületet, ami magával ragadja az egész életet. A korszellem máris a gép varázsának bűvöletében él: a természettudományban látja egyetlen útmutatóját, annak ismeretanyagában az egyedül hitelesített igazságot, a kiszámítható és mérhető dolgokban az egyetlen valóságot. Bálványa a gép, s annak képére és hasonlatosságára kívánja megtervezni és berendezni az emberi társadalom életét is. Nemcsak a gazdasági termelés észszerű szabályozására és irányítására alkot terveket, hanem az egész társadalmi együttélést gépszerűen képzelel el a totális államban, ahol a vezetők mint valami tervező és üzemvezető mérnökök pontosan megállapítják az egész társadalom szellemi és anyagi termelőkapacitását, kitűzik célját s ennek megfelelően állapítják meg mindenkinek szerepét abban az óriás társadalomgépezetben, melynek megszervezését és irányítását éppen a modern technika teszi lehetővé. Soha államalkotó uralkodók még csak nem is álmodhattak arról az egész társadalmi életet minden vonatkozásban szabályozni képes hatalomról, mellyel a mai államvezetés rendelkezik, és éppen azért soha még szavak jelentése nem változott akkorát, mint ahogy a gépszerű totális államban elveszik vagy megváltozik minden politikai vonatkozású régi szónak jelentése. Szabadság, egyéniség, önálló kezdeményezés, magántulajdon — hogy csak néhányat említsek a sok fogalom közül — egészen új értelmezést kap a géptársadalomban.

Amikor a városi gépészmérnök kisfia azt kérdezi atyjától, hogy a ló hol

veszi fel a benzint; a vidéki földbirtokos diákfia pedig, mikor atyja a vakáció kezdetén meg akarja örvendeztetni s elviszi kocsikázni, hogy a gyerek hadd gyönyörködjék a szép pár csikóban, amit az ő kedvéért tanítottak be, mikor ez a diák ahelyett, hogy a lovakban gyönyörködnék, állandóan csak a kereket nézi s atyjának, ki bosszúsán kérdi, hogy mi nézni való van azon a keréken, azt feleli, hogy a kerék fordulatszámát próbálja kiszámítani, akkor már nem szorul bővebb magyarázatra, hogy az új nemzedék világszemléletében mily helyet foglal el a gép. Aldomus Huxley „Szép új világ” címen már szatiráját is megírta.

Nem is szabad ezen csodálkoznunk, hisz minden túlzás, éppen azért, mert áttöri az észszerűség határait, kihívja maga ellen a szatirát. Már pedig lehet-e esztelenebb valami, mint a helyes mértéket követelő ész kultuszának eltűlése; korlátoltabb vállalkozás annál a kísérletnél, mely az emberi ész bizonyos ismeretkörén túl nem akar elismerni valóságot; embertelenebb, mint a gépi üzem mintájára kiagyalt társadalmi rend; és fonákabb, mint az emberi lét gépszerű felfogása?

Ám a túlzás nemcsak a szatirikusnak hálás témája, hanem, éppen felnagyított voltánál fogva, ugyanúgy könnyen felismerhetővé teszi a benne jelentkező törekvések természetét, mint ahogy bizonyos pathologikus, egyirányban aránytalanul túlfeljődött lelki jelenségek is nagy szolgálatot tesznek a pszichologusnak a lelki élet törvényeinek tisztázásában.

A képzőművészet alkotásaiban a művész elgondolását a kéz és a kézzel irányított szerszámok valósítják meg. A géppel előállított művek létrehozásában úgy a kéz, mint a szerszámok helyét és szerepét a gép foglalja el. Az ember, ki a gépet kezeli, csak annak működésére vigyáz s a megmunkálásra kerülő anyagot adja, esetleg ugyancsak gép segítségével, a gépnek.

Ám nemcsak a gép egész működése emberi elgondolás, hanem ez a működés úgy van beállítva, hogy pontosan azt a művet hozza létre, melynek kimunkálására tervezték. A gépi produktumban is első és döntő jelentőségű tényező tehát az emberi elgondolás, a terv. Viszont a tervezőnek ezen esetben is éppen úgy tekintettel kell lennie a gép működésének természetére és az anyagra, mint ahogy a művész is számol az anyaggal és szerszámmal, amivel dolgozik. Ha a művészi alkotás tökéletesen megfelel az anyag és szerszám természetének, ez az anyagszerűség és a technikai eljárás tiszta érvényesülése észszerűségénél fogva lényeges eleme annak a tetszésnek, melyet a mű a szemlélőben kivált. A gépi produktumban ugyanúgy megmutatkozhat az anyag és a gépi technika alkalmazásának észszerű volta és ez teszi azt tökéletessé, a tetszés forrásává. De a tetszés természetesen nem korlátozódik az említett két tényezőre, hanem azokkal együtt hat annak az élménynek kifejezése is, amit a gép a mai ember számára jelent.

A gép pedig a következő élmények forrása. Először is az a hatalom és erőtudat, hogy uralkodom a gép felett s vele és rajta keresztül a természet erőin. És mindez a fölény nem kerül több fáradtságba, mint esetleg csak egy gombnyomásba.*

Másodszor: a gép a munkát tökéletesebben végzi el, mint az ember. A remeklés gondja, leleményessége és rengeteg türelmet igénylő munkája a gép elkészítésére helyeződik át. Az egyszer szellemesen elgondolt, logikusan megszerkesztett és pontos számítások alapján jól elkészített gép hibátlanul dolgozik és szinte korlátlan mennyiségben állítja elő produktumait, amelyek most

* Egyrészt ez a hatalom. másrészt a felszabadulás a természet erőinek uralma alól, illetőleg az ezek nyomáú felerősödött hatalom és szabadságigény alkotja magját annak a politikai problémának, amely a gépszerűen elgondolt totális államban jelentkezik és vár megoldásra: a totális állam vezetői a teljes uralom, polgárai a közösségbe tökéletesen beilleszkedő alkatrészek szerepét töltik be. Az utóbbiak esetleg dönthetnek ugyan arról, hogy kiknek kezébe teszik le a közösség érdekét szolgáló hatalmat, de a szabadság gyakorlati megélése részükről ezzel ki is van merítve.

már aránylag gond nélkül lesznek pontosak, hibátlanok és oly tökéletesek, mintha mindegyik darabra az elképzelhető legnagyobb gondot fordították volna. A kitűnő minőségű gyártmány szépsége — az anyag jóságán kívül, mely a kézi készítményekben is fontos tényező — a kezűgyességgel és erővel egyáltalában el nem érhető vagy alig elérhető tökéletesség és precizitás. A forma az anyag természetén kívül a gép munkájának természetéhez igazodik s annál tökéletesebb, minél logikusabb és teljesebb ez az alkalmazkodás.

A harmadik, jelentőségében és világalakító hatásában egyik legfontosabb élményforrás, melyet a gépnek köszönhet az emberiség, a gyors mozgás lehetősége. Ez a nagy távolságokat könnyen legyőző gyorsaság nemcsak a föld legtávolabb eső helyeit teszi elérhetővé, hanem megszünteti a helyhezkötöttség nyomasztó érzését, ismét lényeges felszabadulást jelent tehát a mult kötöttségei alól s ezenkívül még a gyors mozgás közvetlen megélésében új, ősi vágyak teljesedését jelentő élménnyel gazdagítja az embert. Nem csoda tehát, ha éppen ez az élmény kívánt új formákat a géppel hajtott új járművek számára s meg találta azokat, különösen a hajó, autó és repülőgép mai, úgynevezett áramvonalas alakjában. A jelző nagyon találó, mert hisz a víz, illetőleg levegő ellenállásával találkozó gyorsjármű körül a víz és a levegő áramlásának levezetésére valóban ez a legmegfelelőbb forma. Az áramvonalas forma számításokon alapszik, tehát törvényt revelál, de a tervezőben egyúttal az a vágy is dolgozik, hogy ezt a törvényt a számításoknak megfelelő formákban érzékelhetővé, azaz hatásosan kifejezővé tegye, vagyis feladatát művészettel oldja meg.

A művészetben azelőtt is megvolt a törekvés a mozgás és gyorsaság élményének kifejezésére, de csak a mozgó élőlények organikus formáinak alakítása révén, mint ahogy például az emberi test mozgásának nemcsak valóságos, hanem képzeletbeli lehetőségeit is kimerítette a barokk művészet. Nem organikus erőknél játékat is érzékeltette az építészet, de — mint például a gótikában — csak annak kifejezésére törekedett, hogy mily lendülettel emeli magasba a tartószerkezet a ránehezedő terhet, vagy — mint a barokkban — mily nagy részét tudja átfogni és határai között tartani a végtelenbe táruoló térnek. Mindkét esetben az egyensúly és az egyensúlyt teremtő erők játékának kifejezése a művészi hatás hordozója. Az áramvonalas formákban azonban nem az elérni kívánt cél, hanem maga a mozgás és gyorsaság önmagáért, mint minden célt elérő korlátlan erő és lehetőség kínálja magát élvezetül.

Most pedig lássuk, hogy megállapításainkat helytállóknak mutatják-e bizonyos túlzások, melyekről azt mondtuk, hogy könnyen felismerhetővé teszik a túlzásokat szülő törekvések fennállását és jellegét.

A tárgyak felületének síma megdolgozása például nemcsak megfelel a gépmunka természetének, hanem tulajdonképpen csak ez felel meg neki tökéletesen. Ugyanígy megkívánja a gépi munka természete, hogy az előállítandó tárgyak formái geometriai testek legyenek, a testeket határoló oldalak élben találkozzanak vagy ívben hajoljanak egymásba át. A fémek, melyeknek megmunkálása elsősorban volt a gépek feladata, kitűnően alkalmasak arra, hogy a belőlük készült tárgyak éle finom vonalat, felülete tükrösíma lapokat, hajlata szabályos görbéket adjon. Mindezek a kívánalmak nem felelnek meg a fa természetének vagy legalább is nehezen egyeztetethetők össze vele. A modern bútornak mégis a fémek gépi megmunkálásából származó szépséget igyekezett elérni fában. Nem ennyire komoly, de nem kevésbé jellemző másik példa, hogy a gyorsaságot egyáltalában nem kívánó gyermekkocsikat is áramvonalásra készítik, hogy megnyerjék a fiatal mamák tetszését.

Komolyabb és a műizlés irányának lényeges változását jelentő tünet, hogy a díszítmény, mely eddig szinte elmaradhatatlan kelléke volt az építészet és iparművészet alkotásainak, úgyszólván teljesen eltűnt, a visszaállítására, illetőleg újjáalkotására irányuló eddigi kísérletek pedig elhervadtak, mielőtt virágzásukat megérhették volna. A jelenség magyarázata, hogy a díszítmény

nem egyeztethető össze a gépi termelés természetével. A díszítmény elsoványodása tehát ismét a gép szellemének hódítását mutatja. Számos más vonatkozásban ugyanezzel a tünettel találkozunk. Hogy csak egyet említsek, az előkelőség külső dokumentálására már jó ideje nem volt oly alkalmas a parádés négyesfogat, mint egy új gyártású áramvonalas autó.

Egy ily korban, melynek érdeklődését ennyire felszívja s izlésének irányát ennyire befolyásolja a gépek világa, a régi értelemben vett művészetek virágzása még akkor is nehezen volna elképzelhető, ha a gyorsan élő mai embernek szórakozásáról nem gondoskodnék a gépi technika haladása az utazás megkönnyítésével, a rádióval és mozival. A műélvezet teljességéhez ugyanis éppen úgy szükséges az elmélyedés, mint a nagy műalkotások létrehozásához. A gyorsasáért lelkesedő korszellem és az elmélyedést kívánó művészet közt támadt szakadék eltüntetésére töreksenek festészetben és elvétve szobrászatban is az úgynevezett absztrakt-konstruktivista irányok azzal, hogy a gépek világából vett vonalakból és formákból próbálnak képet és szobrot alkotni s így tenni a festészetet és szobrászatot korszerűvé. Ezek a kísérletek azonban szükségképpen épúgy meddőségre vannak ítélve, mint ahogy nem lehetett ily alapon új díszítményt sem teremteni, hisz azok a formák és vonalak, melyek a gyors mozgás élményének kifejezésére születtek a maguk helyén, nem szolgálhatják az elmélyedést.

Lényegesen más az építészet helyzete. Az építészet, mint az ember közösségi és magánéletének szükségképpen lerögzített, állandó kerete — ezen a tényen nem változtat a motorizált lakóház ötlete — természetesen alkalmazkodik a lakóigényeihez, s amikor ezeket észszerűen szolgálja és kifejezésre juttatja, művészi rangra emelkedik akkor is, ha rajta az új izlés uralkodik. A tökéletesen síma felfületek, az élesen kirajzolódó vagy lekerekített sarkok, a munka kényes pontossága és precizitása, az egész elrendezés észszerű beosztása mind a gépkorszak szépségideáljának — nem egyszer indokolatlan formalizmusának — jegyei. Művészi mivoltukat nem teszi kétségessé az a körülmény, hogy ez épületek túlnyomó többségéből époly kevéssé lesz egykor műemlék, mint ahogy a gépi produktumokból nem lesz régiség, mert hisz a kifogástalan épség s a kivitel vadozatú tökéletessége egyik főforrása a tetszésnek, ezért e tulajdonjogokat megszüntető kopás és rongálás megszünteti a tetszés alapjait is. De miért is lenne a rohanva élő és benyomásait gyorsan tisztázni kívánó mai ember életének kerete maradandó hatású értékek hordozója? Ezzel természetesen távolról sem akarom azt mondani, hogy a modern építészetnek nincsenek vívmányai és maradandó alkotásai, melyekben a művészet örök törvényei a legfejlettebb mai izléssel érvényesülnek. De ezeknek őszinte értékelésével csak a szellemi elitnél találkozunk.

Ugyanez a még egyelőre szellemi elitnek elismert vékony társadalmi réteg tudja csak értékelni a modern festészet és szobrászat kifinomult izlést kívánó alkotásait. Ez a két művészet, az iparművészet bizonyos irányjaival együtt viszont szöges ellentétben áll a gépi származású szépséggel szemben, sőt több vonatkozásban annak visszahatásaként, még pedig kezdettől fogva jelentkező visszahatásaként magyarázható.

Hogy szellemi életünknek ezt az első pillanatra bonyolultnak látszó jelenségét megérthessük, nem szabad elfelednünk, hogy az új formákat termő eszmék kezdetben régi formákban jelentkeznek, mint ahogy az első autó motortáját is a régi lovaskocsi alakját mutató járműbe építették be. Így jelentkezett a gép felé haladó korszellem új formát termő irányzata először a történeti stílusok tizenkilencedik századbeli felújításában. Ez a megállapítás első pillanatra talán meglepőnek hat. Ám csak a felületes szemlélet láthatja a középkori művészet felújítását ezekben az alkotásokban, melyek alkotóik tudta és szándéka ellenére sokkal közelebb állanak a huszadik század művészetéhez, mint a középkoréhoz. Mert a régi formákat új szellemben alkalmazták s új tartalommal töltötték meg. Ez az új szellem és tartalom pedig éppen az a tudomány segítségével megállapított és kiszámított szabályosság, pontosság és kidolgozásbeli tökéletesség, ami hiányzott a régi előképekből, de jellemzi a gépet és a gép produktumait.

Az új gótikus templom ablakai például a kiválasztott vagy nagy gonddal tökéletesre tervezett egy mintának hajszálpontos ismétlései, míg a régi gótikus templomok minden ablaka más és más mérművel lepi meg a szemlélőt. Ugyanigy ismétlődik a legtökéletesebbnek ítélt díszítmény pontosra javított kiadásban és gépies sorozatban a régi művészet kifogyhatatlan ötletei helyén. Egyforma méretűek és tökéletes élre faragottak a falak kövei. A megmunkált felület annál szebb, minél simább és minél kevésbből látszik rajta a szerszám nyoma. Az üvegfestmény annál sikerültebb, minél inkább feledteti, hogy darabokból van összetéve. Olajfestmények másolata készül mozaikból oly hallatlan ügyességgel, hogy az egyes mozaikszemek nem látszanak külön. Az olajfestményen nem látszik ecsetvonás, a szobron vésőnyom. Tudós alaposság, számítás, pontos méret, szabályosság, precíz kidolgozás, tökéletesen egybevágó elemek sorozata: nagyjában ez az az ideál, mely után a tizenkilencedik század — művészete tanúsága szerint — vágyakozott, s melynek megvalósítására megalkotta a gépet és megteremtette a gépipart. Bármelyik stílust utánozta — tudományosan megállapítván mind-egyiknek legtökéletesebb típusát —, mindig csak ezt akarta, ezért tudott egyidejűleg bármely stílusban építkezni.

Gondoljunk ezekután a pontos „kidolgozás” mellőzésére, a tüntetően kihangsúlyozott ecsetvonásokra a festészetben; az agyagban végzett mintázás nyomainak megőrzésére a bronzszoborban, a véső nyomainak megbecsülésére a faszobronkon; a kalapálás technikájának művészi kihasználására a vas- és fémmunkákon; az üvegfestészet és mozaik felélesztésére az ősi technika szellemében; a primitív művészetek inspiráló hatására és a naiv népművészet értékelésére, s egyszeriben világos lesz előttünk, hogy a modern művészet leghaladóbbnak és forradalmibbnak ismert irányai tulajdonképpen a művészet lázadását jelentik a gép szelleme, helyesebben annak egyeduralma ellen. A művészetnek ez a küzdelme a létért egy oly társadalomban, mely a gép bűvöletében él, szükségképpen tragikus, de, mint minden új művészi kezdés, akarva, nem akarva, jövőbe mutató.

Ebbe a jövőbe ugyan nehéz belátni, de annyi bizonyos, hogy az emberiség nem fog lemondani arról a vívmányról, amit számára a gép jelent, de feltétlen kijózanodik a gépmádat mámorából s keresni fogja a művészetben is azokat az értékeket, melyek nélkül nem teljes az emberi élet.

Dr. Somogyi Antal

A FUTÓHOMOK SZENTJE

Berecz Skolasztika életrajzát, ezt a csodálatos tiszazugi történetet olvasom.

Milyen magasztos és milyen megszágyenítő szimbolum: a régi nagy rendek húzódozása miatt egy fiatal leánynak kell elhoznia a Dunántúl monasztikus hagyományait a pusztai magányosságra kényszerült, de monasztikus teljesség után sóvárgó Alföldre.

Kispolgári leány. Jó, de hitükben nem különös emberek gyermeke, akinek azonban nagy dolgokat cselekedett a Hatalmas: a magyar *Afrika* apostolának hívta meg.

Celldőmőlkön a Mária-kongregációban bontakozik hivatása *Kühár Flóris* irányítása mellett, aki Skolasztikának haláláig lelkiatyja, előjárója és tanácsadója.

Míntha az alföldi bencés hagyomány és hivatás Skolasztika törékeny alakjában támadna fel új millenniumra. Elemészi a láz, az Úr romokban heverő pusztai hajlékáért való buzgóság. Ő a magyar *talukutatás* úttörője és leendő védőszentje. Ő fogja egyszer meggyőzni a kérkedő okosságokkal nemokra építő balgákat, hogy szociális Magyarország nincs szakrális magyarság nélkül, hogy hiú dolog a körülményeken változtatni megszentelt emberek nélkül.

Skolasztika a maga lelkének dunántúli derűjét, meleg impresszionizmusát

és természetességét, szóval az örök Pannónia hagyományait jegyajándék gyanánt hozta a nehézkes, archaikus parasztok hallgatag világába, amelyből azonban még mintha most is a magyar bencés hősök atmoszférája, az Árpádok teljessége sugárzana. Az Alföld végtelen csöndjében Skolasztika is meghallja a szolgáló halhatatlan nótáját és nem tud tőle többé nyugton maradni. Ő is énekelni kezd. E szelíd csicsérgés mögött azonban Tiszazug elhanyagolt, pogány katolicizmusban élő népe megérzi az elszánt szívet. Gellérthez hasonlóan voltaképpen ő is honfoglalóhoz jött, a *tutóhomok* névtelen hősei közé, akik olykor bizony még keresztet sem tudtak vetni, de az életnek megragadó egyszerűsége, bibliai keresetlensége, az emberi szívnek valami természetes jósága fénylett róluk Skolasztikára: hazaérkezett. Hazaérkezett, de nem azért, hogy Tolsztoj, vagy Gauguin módjára egyszerűen csak kifejezze őket, hanem hogy életre-halálra egy legyen velük.

Bizony, amikor Berecz Bözsike hitoktató megerkezett, különös, majdnem megrendítő kép fogadta. Tiszazug katolikus népe szinte sohasem látott papot. Gyermekeit is rendesen református lelkész keresztelte meg. Eleinte az is megesik, hogy öregemberek unokáikkal készülnek az első szentáldozásra. Pap nincs. A régi hódoltságkorabeli licenciátusok módjára a *kisasszony* kénytelen „száraz misét” szolgálni a híveknek. Olykor lóháton járja be hatalmas „missziós területét”. Legényegyletet alapít, betegeket ápol, analfabéta tanfolyamokat rendez, ájtatoságokat kezdeményez, játszik a gyerekekkel.

Nem csoda, ha a bizalmatlannak híresztelt alföldi nép anygali testvérként zárja szívébe. Nevenapja akarata ellenére is nagy esemény. Egyszer egy református öregasszony zsoltározással köszönti fel. Máskor, már Tiszaújfalun a hívek apraja-nagyja szentségimádást végez érte. Egy öregember ékes rigmusokba szedi szívüknek jókívánságait. A végén megszólal a zárdá udvarán a *tekerő* és örömben az egész ájtatoskodó nép táncraperdül, hogy „megmosolyogtassa Istent.” Háromkirályok napján fogytán a testvérek ennilalója. Egy tanyai ember ajándékot hoz nekik, mert „ma az adakozásnak napja van.” Legények megmutatják ünneplőjükben magukat Skolasztikának, mielőtt mulatságra mennének. Egy legény a zárdába jön leánynézőbe, mert olyan jó feleséget szeretne, mint Skolasztika és társai. A szeretetnek szeretet a jutalma.

Megfordultunk már mi is Tiszaújfaluban. Éppen a május virágzott mindenfelé. Körülöttünk a végtelen Alföld, fölöttünk a végtelen ég és mindenütt a végtelen Isten. A mezőkön az emberek mintha újra az Úr szőlejében dolgoznának, hiszen egy csodálatosan szép tanyai templom és kolostori család szenteli már meg jelenlétével őket. Úgy érezzük, hogy korunk rettenetes emberi anarchiájában új közösségképző hivatás várakozik éppen itt az Alföld végtelen magányában éppen a bencés rendre és azt hisszük, ez minden mostani magyar szolgálatánál lényegesebb lesz.

Úgy érezzük, hogy az új magyar keresztény évezred elején, korunk szellemi zűrzavarában, a modern népvándorlás hazátlanságában elsősorban és szinte kizárólag a bencés monaszticizmus hivatott a világba új rendet építeni. Ez elől nem tud kitérni, mert az idő örök Úra úgyis kényszeríteni fogja rá. Hiába hivatkozik más, egyébként igen tiszteltreméltó munkájára, amelyet mások is elvégezhetnek. Az új társadalom kovásza csakis az *opus Dei* lehet, amelyet éppen a bencéseknek kell közölniök ezzel a vajúdo magyar világgal.

Ime, Tiszaújfaluban Skolasztika áldozatából a bencéseknek meggyőződésünk szerint a középkor óta legnagyobb magyar kezdeményezése bontakozik. A szétszórta élő, tanyalako magyarság közé kitelepül egy bencés templom és monostor. Nem azért, hogy politikai községgé szervezze, hanem hogy elfogadja az adott paraszti valóságot, hogy szíve-lelke legyen a tájnak, hogy megvalósítsa a monasztikus eszményt: a liturgiává, együttes istendícsérettel teljesedő imádságot és munkát, hogy a paraszti közösséget, ezt a tökéletes kis emberi társadalmat a maga kultikus jelenlétével újra Isten szentjeinek boldog egyességévé avassa, hogy liturgiájának egyetemessége újra betöltse, jelentéssel áldja meg az életet:

a munkát és pihenést, hétköznapot és ünnepet, egyszóval, hogy az emberi sorsot újra Isten kozmikus ügyévé magasztalja. Ha ennek a monasztikus eszménynek, bencés lelkületnek, a mindenkiért való boldog felelősségnek és helytállásnak sikerül átjárnia, megszentelnie a magyar társadalomnak legkisebb és talán leg-egészségesebb sejtjét, a parasztcsaládot, akkor és csakis akkor remélhetnénk az egész magyarság egyetemes újjászületését, a magyar tékozló fiú hazatérését Istenhez.

A városi lakosság folyton megújul, nem ugyan önmagából, hanem a falu és a tanya népéből. Nemzetünk jövője fordul meg azon, hogy ez a vidéki nép a városban ne váljék tömeggé, hogy ez a nép személyes, azaz metafizikai felelősséget, vallásos gyökerekből táplálkozó eleven kultúrát vigyen magával és beleépítse a város kozmopolita, elgépiesedő, katasztrófába rohanó civilizációjába. Így lassan új nemzet épülne, népünk termő és termékenyítő sejt lehetne, amely új erjedésbe hozná a várost és nem szürke, sodródásra ítélt atom, amely nem tud, vagy rosszul tud beleilleszkedni a városi életbe.

Igen, a parasztságon kell kezdeni. A parasztság egyetlen és utolsó erőforrásunk — ez a tétel szinte már unalmas közhellyé vált, pedig igaz. A parasztság azonban beteg, válságos beteg, mert nem találja a helyét. A paraszti humanizmus a maga tökéletes, artistikus egységében a múlté: proletári és kispolgári létformák hivatgatják, illetőleg azokba kényszerül.

Mindnyájan érezzük, bármilyen világnézetre esküszünk is, hogy a mai társadalom az embertörténet legnagyobb válságában vergődik. A mi hitünk szerint Jézuson kívül más alap nem vettettett ennek a világnak, a modern társadalom is csak Rajta épülhet föl. Mi többnek tartjuk érdekes véletlennél, hogy éppen korunk társadalmi zűrzavarában született meg Krisztus egyetemes királyságának, ennek az ősi bencés szimbolumnak eszméje és ünnepe. Nem véletlen az sem, hogy a liturgikus mozgalom, korunk legfájdóbb sebének: egyén és közösség megbomlott egyensúlyának katolikus orvossága éppen bencés ihletésre indult el útjára, hogy Európa elitjét meghódítsa. Nem lehet véletlen, hogy a modern egyházművészet a clunyi szellemben kiteljesedett román stílus fenséges egyszerűségéhez, magasztos expresszionizmusához, architektónikus, azaz egyetemes szelleméhez jár iskolába. Meg kell értenie a Szent Benedek rendjének is, meg kell értenünk nekünk híveknek is a bencés életalakítás mindenek előtt való, szinte időtlen korszerűségét.

Meg kell értenünk, hogy korunk és életünk szörnyű zűrzavarából csak lelkünknek kolostori csöndjébe, isteni tartományába menekülhetünk, ahol azért jutunk túl magunkon, hogy végre fölfedezhessük, megtalálhassuk mennyei sorsra hivatott magunkat. Abba a csöndbe, ahol megfeledekünk a nacionalizmus kísértéseiről, hogy kiteljesedett emberségünkben annál jobban, valami misztikus helytállással szeressük nemzetünket és hazánkat. Abba a csöndbe, ahol újra megerősödhetünk az újkor rettenetes viharai után, ahol újra megpihenhetünk a család és társadalom szétszóródása, korunk anarchikus népvándorlása után, hogy a szentek földi egységét újra megépíthessük. Abba a csöndbe, ahol újra megtaláljuk a szabadságot, azaz a léleknek az örök halmok felé tárulását, de megtaláljuk a rendet is, amely azonban nem kényszerű belenyugvást, hanem valami nagylelkű részvétet és szeretetet jelent a földi élet, a mennyország előjátéka iránt. Abba a csöndbe, ahol már nem fog rajtunk a különbözőzés emberi büszkesége, mert már teljes odaadással szolgáljuk a felebarátunk, minden felebarátunk alakjában közleledő Istent.

Elnézegettük az új templomnak, Skolasztika nyugóhelyének modern vonalait, amelyek egyszerűek és monumentálisak, célszerűek és artistikusak egyszerre, mint régi parasztságunk hajlékai. Minden ott van a maga helyén. Micsoda sugárzó máris a hatása és ereje itt Tiszaújfaluban a liturgikus életnek, a bencéseket annyira jellemző arisztokratikus közösségi kultusznak egy eszményi demokrácia kialakításában, a paraszt öntudat megőrzésében, amely valamiképpen szintén személyes és kollektív egyszerre. Korunk élettelen atomokká bomlott társadalma itt bizonyára sokat tanulhatna.

A bencés élet egyik főerejének, a *stabilitas loci* követelményének kell megállítania korunk veszedelmes nomád ösztöneit, megszentelni a szülőföldet, a környezetet. Újra metafizikai értelemmel kell kitöltenie a paraszti munkát, amely evilági életünknek föltétele és biztosítója és amely földműves civilizációvá, életforma helyett robottá kezd szikkadni. A földreformmal kapcsolatban a magyar monasztikus szerzetesség megismételheti az első magyar keresztény századok halhatatlan példamutatását. Ez a *stabilitas loci*, a lakóhely állandósága hivatott az emberekben fölfrissíteni a szülőföldre való hallgatag ragaszkodást, ihletni a hazaszeretet új, erős, patrióta élményét. Egyáltalában ez hivatott a mai embert megmenteni a szétszóródás ezer modern kísértésétől és ránevelni az igazi valóságok: munka és család, nemzet és vallás jókedvű szolgálatára.

Ime egy gyöngye apáca erős lelkéből így árad a *Hungaria Benedictina* örökifjú eszménye. Tiszaújfaluból új Pannonhalma lehet, az eljövendő magyar évezred bölcsője. Egy szent leány, Skolasztika áll mellette.*

Bálint Sándor

JÓZSEF ATTILA

Aki dudás akar lenni,
pokolra kell annak menni,
ott kell annak megtanulni,
hogyan kell a dudát fújni.

Nevének hallatára egyre több szemben csillan a fény s a halála óta elmúlt tíz esztendő elegendő volt arra, hogy a legöntudatosabb magyar osztály Ady mellett adjon neki helyet szívében. Amit ő Adyról mondott, azt mi már őróla állíthatjuk: „sírja milliók telke, verse törvény”. József Attila sorsa mégis magyar költő sorsa, s azzal is kezdhettem volna, hogy jobban kellene őt ismerünk. Mert a munkásság, a gyárkörnyék népe, a város pereme mint családi örökség után nyúl feléje, de a magyar társadalom még csak most kezd barátkozni vele. A befogadást sokak számára bizonyos leegyszerűsítés, kisajátítás nehezíti meg. Mert neve még egyelőre jel és zászló: az új rend zászlaja. Pedig József Attila nem csupán munkásköltő vagy a proletáröntudat énekese. Ilyesfajta korlátozást költői egyéniség nem ismerhet. Igaz, József Attila onnan a proletár mélysegekből sarjadt, ez az ő talaja, de belenőtt, vagy bele fog nőni az egész magyar világba. Sorsa csak ez lehet. Úgy, amint a szegedi egyetemről való távozására és már eleve elvesztett tanári oklevelére célozva mondja: „Én egész népemet fogom nem középiskolás fokon tanítani”. Költő ő épűgy, mint Petőfi vagy Ady. Azzá teszi az étellel szemben elfoglalt magatartása. Egy sajátos, de teljes világot teremt, melyben nemcsak a szegénység, az új világ harcosai és a mozok előtt ácsorgó, rosszul öltözött suhanc fér el, hanem benne él a teljes magyar glóbusz. Van ennek a világnak állati és növényi tenyészetek és megvannak a maga, légköri viszonyai. Él benne az örök ember és földereng minden mögött az Isten. A transzcendensbe a dinamók világából is át tud lépni s a keresztény ember hangján szólal meg akkor is, amikor Őt „tagadja”.

József Attila „az utca és a föld fia”, de élete művét nemcsak a „proletár

* Radó Polikárp O. S. B.: *Tiszaügyi történet*. Budapest, 1946. Szent István-Társulat. Adatainkat e kitérő munkának köszönjük. Berecz Erzsébet Skolasztika 1898 november 12-én Celledömölkön született. Tanítónő lett. 1922 őszén kerül először az Alföldre, Tiszaugra hitoktatónak. Egy előkelő oblatús házaspár támogatja törekvéseiben. Őmaga is bencés obláta. Kűhár Flórisal megalapítja a *Szent Benedek Leányai* szerzetes közösségét. Az első zárda Tiszaújfalu határában, kint a félegyházi tanyavilágban nyílik meg. Skolasztika ujoncmester, majd perjelő lesz. Szentség hírében hal meg egyik budapesti kórházban 1932 október 12-én. Később az új tiszaújfalusi templomban temették el.

utókorra" hagyta. És az sem riaszthat el tőle senkit, hogy ő „pap és csibész” s verseit azoknak szánja, akiknek „szívében néha elidőz a tigris és a szelíd őz”. Ezek a rövid vallomások és bemutatkozások nem szükíteni akarják az olvasók körét. Ellenkezőleg, azt mondják: mindenkié vagyok, aki ismeri önmagát, aki sejti, mit jelent embernek lenni — és tud verset olvasni, tudja, hogy írótól mit lehet várni és mit nem szabad várni. Aki így veszi kezébe József Attila könyvét, az nemcsak egy eljövendő kor felénk döngő lépteit hallja ki a sorokból, hanem a hallomásból agitátornak vélt József Attila helyett igazi költőt ismer meg, a „ritka mosolyú” férfit, akinek szavaiban az örök emberi keserőség mellett sok „édes, részeg bú is erjedett”.

* * *

A legtöbb olvasó nem ritmusérzékével és az irodalmi igény egyéb megnyilatkozásaival közeledik a költőkhöz, hanem a sorok mögött rögtön az embert keresi és pillantja meg. Az irodalmi sznobság nem tömegjelenség. Tömegeket csak író és mű együttes varázsa tud meghódítani. A művet az élet igazolja, s a művészet, bármilyen tökéletes is, a második helyre szorul, az élményi háttér és az igék közvetítője, tolmácsolója lesz. A tömeg nem azt veszi észre, hogy szépen mondja a költő, hanem azt fürkészi, hogy *szépet* vagy *jót* mond-e. József Attila a szegényeket választotta olvasóiu, s aki az Evangélium elhangzása óta ezt a tömeget ki tudja elégténi, az mindenkinek tudott adni valamit. Mert a tömeget nehéz kielégíteni. Olyan, mint a gyermek, neki a legjobb is éppen csak jó. József Attila merhette ezt a legkényesebb tárgyat és legigényesebb közönséget választani, hiszen egyetlen, egész életen át tartó élménye volt: a szegénység. Nemcsak küzdött vele, szeretete is. Hivatásos szegény volt, de sohasem koldus. Az alamizsna bántja, akkor is, ha százfrankos bankóban adják, de ha kastélyba hívják vendégül, elviseli, hogy libériás inas nyissa ki kopott bőröndjét és rakja néhány gallérját és elnyúlt nyakkendőit az antik szekrény polcaira.

Élete csupa izgalom, csak a Balassák, Petőfiek és Csokonaiak élete olyan gazdag televény, mint az övé. Gyermekkora külvárosi nyomortanyák, rideg, kopott, lármás bércaszárnyák udvarán és lakásaiban folyik le, ahol csupa eredeti ember él. Hiszen valahány rokon, szomszéd, ismerős, mind szegény ember s mind egyéniség. Furcsák, különösek, bogarasak, kegyetlenek, jószívűek, küszködők, henyélők, robotolók. Szegények. Alkalmasak arra, hogy meg lehessen rajtuk ismerni az embert. Ő maga is közéjük tartozik. Eleendő csupán kiírni a szavakat életrajzából, melyek pályája állomásait jelzik: disznópásztor, iskolakerülő, ferencvárosi „srác”, a világháború alatt az üzletek előtt álldogál, moziban vizet árul, vagonokból szenet és fát lop, a vásárcsarnokban kosarakat és csomagokat hord, kávéházi kenyeresfiú, nyáron kukoricacsósz, mezei napszámos, könyvügynök, ujságárus, takarító. Szelleme azonban nem tapad a környezet rögeihez. A polgári iskolából a gimnáziumba vágyik, onnan az egyetemre kerül, aztán következik Bécs és Párizs. De a szegénység mindig hű marad hozzá. Állandó lakása nincs, mindig mástól kapja ruháit, életében egyszer tud cipőt csináltatni, s élete vége felé is kénytelen néha visszatérni a régi életformához, könyvel hentesboltban és csomagokat hord.

Ezt az életet ő röviden így foglalja össze: „nagy proletári sor”. Büszke rá és hű akar maradni hozzá. Szent Ferenc becsülte így a szegénységet. Aki az *Elégiát*, ezt a proletár-naphimnust megírta, az jól sejtette, hogy a szegénység micsoda anyaméhe a világnak. A külvárosi, tűzfalak közé szorított telek válik itt az élet szimbolumává. Itt minden csupa rom, hulladék, kidobált szemét s e természet csak kutyatej, fű, vagy kék-zöld, fekete átcikkanó légy. De a telek magas házról álmodik, mint ahogy a proletár lelke is üresen várja a „megszerkesztett” szép szabad jövőt. „Az egész világ itt készül... ez a hazám.” És ezt *elégiában* írja meg, nem forradalmi indulóban. Ez a merengő hang nagyon a lélek mélyéből jön és felelősséggel teljes. Nemes a szó legemberibb értelmében. Egy

általán életkörülményeinek sivársága sohasem homályosítja a lelkét eltöltő belső fényt.

De tartogat ő még más meglepetést is számunkra. A Duna partján volt már látomása magyar költőnek, de olyan még nem, mint József Attilának. A magyar multról beszélnek neki a habok. „Az idő árján úgy remegtek ők, mint sírköves, dülöngő temetők. Ő is beleolvad a multba és egy nemzet ezeréves multjának minden vérhulláma lüktet az ereiben. Vállalja ezt a multat és a proletársarj mint az ország új örököse jelentkezik:

Árpád és Zalán, Werbőczy és Dózsa,
török, tatár, tót, román kavarog
e szívben, mely e multnak már adósa
szelíd jövővel — mai magyarok!

Ezek az ősök nézik az ő szemével a magyar életet, ők fogják ceruzáját „rendezni végre közös dolgainkat”. (A *Dunánál*.) Ez a vers csupa méltóság, mintha néhány strófában egy ország sorsa dölne el. S ahogy előrehaladunk a versek olvasása során, ez a nem felelőtlen hang egyre jobban lenyűgöz. Sőt a proletársarj megfogalmazza a maga számára a noblesse obligé-t is: „ne vádolj, ne fogadkozz, ne légy komisz magadhoz!” De ennél még tovább is megy a tanácsadásban: „maradj fölöslegesnek!” Ez a két szó egymaga is elegendő bizalomkeltőnek, hogy a kopott, harminckét esztendejére elnyűtt, halálra fáradt férfi nem akárki volt.

* * *

A gyermek József Attila szegény embereket látott először maga körül, a költő is végig rajtuk felelte a szemét. „Örökre látlak szépségverte szemmel!” — így kezdi ódáját a koldushoz. S minthogy a szegénység az ő számára nemcsak téma, hanem életforma, maga is gyakorló szegény lévén, néhány szóra van csak szüksége, hogy egy életsorsot érzékletesen szemünk elé állítson: „Várt szombatját száz gond szomorítja”. Ez a sor már tágít is a szegénység fogalmán, így már benne vannak mindazok, akik számára „emberibb világot kiált” a költő: munkások, zsellérek, napszámosok. „Az új nép, másfajta raj”, akik másként ejtik a szót s „papok, katonák, polgárok után hű meghallói a törvényeknek”. Övék a jövő, de most még annak kínálják szívüket, aki fölemeli. A munkabér „cincog zsebükben”, sorsukat összefogják „nők, gyermekek, agitátorok”. Otthon „ujság-papír az asztalon kenyérrrel s az ujságban, hogy szabadok vagyunk”. A műhelyekben dolgozó munkás azonban másként látja a valóságot: „itt állsz s ott ül a haszon”. A favágó is erre az igazságra jut: „a tövit töröm, a gallya jut”. S a legjobb esetben: „bérünk van, de nincs örömünk”.

Mik ezek a versek? Nem szónoklatok, hanem pompás helyszíni közvetítések a munkatermekből, hol „a fémkeblű dinamókat szopják a sivalkodó transzformátorok”. Vagy az ebédidő perceit vetíti elének, amikor hül a vállakra az átázott szennyes ing s az emberek „csak esznek, esznek, nem beszélnek, esznek”. Csupa pillanatkép, mely néha soronkint változik, mint valami híradó képsorozata, de meggyőzőbb minden agitációnál. E versekből fiatal életek indulója hallatszik. Valóban nem ő kiált, amint egyik kötetének homlokára írja, hanem a föld dübörög, nem is nagyon távolból. Fordulót jelez a költő: „változások nehéz szagát görgeti a szél”. A számok törvényére utal és azt a tanácsot adja a „győzni fogóknak”: adódjatok össze. Talán a forradalmat ajánlja? Van ilyen látomása is. Mikor az eső veri a műhely bádogtetetjét, képzeletében golyók kopognak, szuronyok villannak, csörömpölnek a betört kirakatok és sötét lé buggyan az erekből. De mindez csak a képzelet játéka, mert csak az eső dobol a tetőn, és a motor zúg, a gép szövi az aláhulló kelmét. De mégis „kerek tükör” a vers s kérdéssel zárul: „Mit láttok benne, proletárok?” — Egy újabban megjelent kitűnő magyar könyv meditációs objektumokat, napi elmélkedési anya-

gót ajánl a profán világnak is. Kár, hogy a harmincas években nem elmélkedtünk ezeken a verseken: Munkások, Éhség, A város peremén, Fiatal életek indulója, Nem én kiáltok, És keressük az igazságot, Forduló, A számokról, Eső, Favágó, Haszon, Hordunk vinnyogó kosarat.

* * *

A székely-román apa fia egészen magyar. Nemcsak a történelemből ismeri fajtáját, jól látja a jelent is és vállalja: „Magyar vagyok én is... ilyen vagyok én is, sose leszünk mások. Jaj, jaj, nem tudunk élni nyavalyások”. Juhász Gyula szomorú írói „jubileumát” látva kerül először szembe a nemzeti hálátlansággal:

Az értetlenség és a félreértés
Magyar, dacos, konok-sőrényű ménék.

Magyarország duhaj legények falva,
O, itt nem is vár senki levelet,
Nem tud olvasni senki itt ígét,
Csak néhány ember nem írástudatlan.
Itt több a csaplár, mint a néptanító,
Ki fölolvassa a szerelmes szókat.
S az igehozót fitymálja a törpe...

A saját sorsát is megírta előre ezekben a sorokban. Az ő „szerelmes sorait” sem olvasták s volt olyan könyve, amelyet csak házalva árusíthatott, nem is került könyvárusi forgalomba.

De nem ez keseríti, hanem a talmi magyar élet, mely elzárja ezt a nemzetet az egészséges fejlődéstől. S a fiatalember ajkán Zrínyi második énekének motívumai születnek újjá:

Magyar, köszönj az elmúlásnak,
Nincs mit kereskedj már e tájon,
Akad legény, ki ideálljon
S ásóját vígan földbeszúrja!

Tengődő létünkhöz lesz méltó a halálunk is: „Dudvaszedő nemzet vagyunk, értünk mezítláb jön foltozott halál”.

De ezek a versek a munkásversekkel együtt, melyek szintén „magyar” versek, magyar sebek mutogatói, csak előtanulmányok, hogy majd elkészülhessen a nagy tabló, a *Hazám*, mely hét száraz, riportszerű részben tárja elénk a nemzeti nyomort. A népbetegségeket, a választásokat, a kivándorlást, a munkások ügyét, a népi sorból menekülők sorsát. Nincs a versben káromkodás, átkozódás, de igenis könyörög az „édes Hazához”: „Fogadj szívedbe, hadd legyek hűséges fiad!... Adj magyarságot a magyarnak!” A klinikai leletek szoktak oly meggyőzőek lenni, mint ez az egyszerű, szenttelen, konstatáló hangú vers 1937-ből.

* * *

Az igazi író egyéni varázst áraszt magából. Ezt szoktuk eredetiségnek nevezni. Ez az egyéni varázs legigazolhatóbban akkor ragad meg, ha az író olyan területre lép, ahol már jártak előtte nagyok. József Attila esetében, ha a költő életképet vagy tájrajzot ad. *Parasztanyókéja* harmadiknak társul a *Szegény asszony* könyve és a Sári néni mellé. A *Tanulmányfej* a vén iszákos feledhetetlen képe. A szonett minden sora regényfejezeteket sugalmaz:

Zsíros haján rossz bőrsüvegje rogygan,
nyakán csúf ér dagad meg egyre jobban,
agyán pihennek elfáradt borok.
Ködlepte, síkos szemsikátorában
véres kövön a mámor tántorog.

Legtöbbször anyjának, a mosónőnek alakját mintázza meg. „Lágy őszitájból és sok kedves nőből” próbálja maga elé varázsolni a törékeny alakot, aki korán meghalt, „mert a mosónők korán hálnak”. A három arckép közül a *Mama* a legtökéletesebb. Ez a vers a napi munkájában megdicsőülő anya apoteozisa szürkében. Mindennapra szánt, megúnhataltan vers, mint a kenyér.

Téli tájképei a japán rajzok keménységére, pontosságára emlékeztetnek. Gyengédek, könnyűek, háttér nélkül lebegnek előttünk. Néhány vonással kitöltöttnek érezzük a képet, sorai a hangulat kifogyhatatlan forrásai. Az éles, tiszta szürkületet szereti, mikor „távol tar ágak szerkezetei tartják keccsel az üres levegőt”. „A lég finom üvegét megkarcolja pár hegyes cserjeág”.

Nemcsak rajzolni, „fotografálni” is tud. Pompás „kivágásai” vannak, ismeri a fény és a homály játék-törvényeit és tud láttatni „rövidülésben” is. Nézzük meg egy csendéletét. Halászatról van szó:

A halak húsa fölpattanva villan
s a háló-alji kis vízben csörög.
A bulldog csuka sötét fényű teste
mint árnyék fekszik a keszeg hasán
s mintha taknyos ponty-lágyságra lesne,
tátogva kap a görgő víz után.

De tud színfoltokkal is beszélni. A falu sok pirostetejű háza a füstölgő kéményekkel egy „tál párolgó krumplipaprikás”. Ez a kép magyaros és ugyanakkor az éhező szegényemberre vall. S mennyire magyar hangulat árad a versből akkor is, mikor „gyúrt, sárga” tájról beszél. „Poros a víz, nincs kedve kéklenni” s a szomorú vidék „kiszikkadt szemekkel magába mered. A *Tiszazug* előregedett világ. A házacsokkák gondolkodnak: „zsuppjának zsíros süvegét lehúzza ablakára mind”. A tyúk keservesen kárál, mintha már „vénesszony lelke volna, mely rimánkodón visszajár”. A „kékes öregek” néha egyet-egyet mordulnak, hogy ne merengjenek, mert öregkorban „sok a révülni való”. Ezt vesszük észre leírásain is. Révületek a magyar világból. És révületbe ejtenek. Néhány csupasz fa, holt vidék, gubbasztó házak, poros határ, hóbatemetett falu, de ezek a képek nemcsak szépek, hanem sugalmazóak is, egy ország titkairól is beszélnek. Úgy gondolom, újabb irodalmunk javaterméséhez tartozik az a néhány vers, melynek címét ideírom: *Tiszazug, Nyár, Határ, Holt vidék, Fák, Téli éjtszaka, Falu, Tájék.*

Az igazán komoly emberben jó adag humor is van. Szelíd, csillogó, keserű, kinek-kinek egyénisége szerint. Ha úgy érzi, hogy már sok a komolyságból, hangot vált s más hangnemben ugyancsak komoly dolgokat mond. Másképpen Arany, másképpen Csokonai, másképpen Petőfi és nagyon másképpen József Attila. A mi költőnk minden olvasója ismer egy csomó meghökkenítő verset. Ő maga is tudta, hogy vannak versei, melyektől „megréműlnek” az emberek. A *Párizsi anzix* még hagyján. Úgy hat, mint egy útközben írt tréfáshangú levelezőlap. A *Szép nyári este* pedig a kevésbé gyakorlott versolvasónak is mond annyit, hogy lám milyen sűrűn, tartalmasan lehet átélni egyetlen pillanatot is. A *Tiszta szívvel* az első darabja annak a sorozatnak, mely botránkoztatja azokat, akik csak mondatokat elemeztek és nem verset olvastak. Vörösmarty ódáin vagy Arany Ószikéin nevelődött izléssel bajos is megérteni a versben nagyot nyújtózó örök kamaszt:

Nincsen apám, sem anyám,
se istenem, se hazám,
se bölcsöm, se szemfedöm,
se csókom, se szeretóm.
Harmadnapja nem eszek...

Valamikor, a kurucok idejében így kezdődtek az ilyesfajta versek: „Mit búsulsz, kenyeres, mikor semmid sincsen?” S aztán mennyi korán átélt keserűség, hamar érett emberismeret szól az ilyen suhancos, külvárosi hangból: „Nagyon utálkozhatott az Isten, hogy ilyen csunya planetát köpött...” S ha nem ismerjük az ő állandó nyomor-élményét, mit kezdhetünk az így induló verssel: „Hosszú az Úristen, rövid a szalonna, nyavalyás a szegény ember, mintha gazdag volna”. Ebben a versben a földhözragadottság teologizál. „Könnyű szívvel” írt remekei között két önarckép is van: *József Attila* és *Nemzett József Aron*. Kávéházban unatkozó művészek szoktak a márványasztal lapjára kanyarítani ilyen pompás vázlatokat. Hát aztán a *Klárások*, *A csoda*, *Medáliák*, *Öt szegény szóll* Kedvesek, fülbemászók, érdekesek, sőt bűvösek, de nem érthetünk belőlük többet, mint a varázslások szavaiból. S nem a varázsigék szavaiból született meg valamikor az első vers? József Attilának talán gyermekkori emlékek is fülébe csenghettek, a vajákos Mészárosné ráolvasásai, mikor így kezdi: „Klárások a nyakadon, békafejek a havon...” Vagy amikor manónyelven átkokat mondat az öt szegénnyel.

Újra meg újra olvassuk ezeket a mókásnak látszó verseket, szórakoztat a bukfenc vagy a költő-Picasso eljárás, aki a maga módján ujságlapokat, plakátdarabokat is beleragaszt a versébe és egy furcsa fogalom és szó kim-játék szeszélyeivel bizzarr egymásmellettiségekkel hökkent meg sorról-sorra, amíg aztán egyszer csak a *Ki-be ugrál* sorain akad meg a szemünk s a költő végzetessé váló betegségére gondolunk:

Ki-be ugrál a két szemem, úgy érzem.
Ha megbolondulok, ne bántsatok.
Erős karokkal fogjatok le szépen,
Ha majd egész valómmal kacsintok...

Akik ismerik Franz Hals Bolond c. képét, azok tudják, hogy a szegény József Attila micsoda remek típusképet adott ebben az egyetlen sorban. A festményen gitárt tart a kacsintó őrült, itt verset ír.

Az Egyház szent szövegeiben és liturgiájában keretet szab lelkiéletünknek, de áhítatunk egyéni. A költő is, József Attila, az európai műveltségű ember a *Csendes téli zsolttár*-ban gyengéden és teológiai pontossággal fejezi ki az Istenhez való viszonyát. A *Komoly lett már...* férfias gyónás. Nem irodalmiaskodó, éppen azért költői. Mi oka lett volna József Attilának „vallásos” verset írni? Az 1924-ben írt *Isten* Berzsenyivel kél versenyre s még a Fohászokodás után is oda tudja helyezni a nagy Mindent az Úr számolyához. A *Nem emel föl* az élet küzdelmeiben, a küzdelem szüneteiben önmagát rendező férfi szava: „Fogj össze, formáló alak... ne viszonozd a tagadásom...” A *Bukj föl az árból* pedig a felelősséggel író költő imádsága, aki „nem ember szívébe való nagy kínok késeivel játszik”.

József Attila azonban következetes önmagához. A hangot itt is váltja, hadd imádkozzék a maga módján a benne élő kamasz is, a suhanc, az utca fia, a város peremének kifutógyereke. Kissé másként, mint az előbbi József Attila, de ez a másik is „tettenéri a szívében az Istent”. „Hogyha golyóznak a gyerekek, az Isten közöttük ott ténfereg. S ha egy a szemét nagyra nyitja, golyóját ő lyukba gurítja.” Vagy a másik Isten-vers :

Dolgaim elől rejtegetlek,
Istenem, én nagyon szeretlek.
Ha rikkancs volna mesterséged,
segítnék kiabálni néked.

— — — — —
Ha csősz volnál, hogy óvd a sarjat,
én zavarnám a fele varjat.

S így végig az egész versen ez a naiv-primitív szemlélet, mely a legnagyobbak a saját köréből kiemelkedőt látja. Hogy mondotta Madách? „Az ebnek is eb legfőbb ideálja.”

A József Attila-féle játékosan-ájtatos költői vénából születik a legszebb magyar betlehemes vers, a *Betlehemi királyok*. Proletáros, népies, bájos, gyermeges, harmatos és „naiv”, mint az ősköltészet remekei. Ott zsonganak mögötte a magyar betlehemes játékok elemezhetetlen varázsú rigmusai. Ebben a négy strófában egy népi műfaj kap irodalmi nemességet, valamikor Balassa Bálint emelte így rangra a virágénekeket.

Istenes-verseinek egy harmadik változata is van: mikor a munka fáradt rabszolgáinak áhítata, Isten-éhsége szólal meg. A *Kutyá*-ban a külvárosok lucskos, éhségtől karcsú, kenyérhajat, miegymást keresgélő állata válik nagy szimbolummá:

Lefekszünk, mert így kell,	Nappali rejtekéből,
Mert lefektet az este	Belőlünk,
s elalszunk, mert elaltat	Az az oly igen éhes,
Végül a nyomorúság.	Lompos, lucskos kutya
De elalvás előtt még,	És Isten-hulladékot,
Feküdvén...	Isten-darabkákat
Egyszer csak előbúvik	Keresgél.

Mindjárt ez után a vers után következik egy másik, mely mintha folytatná az előbbit: *Ki verné föl lelkünkben a lelket?* Megindító cím, mely beszél az egész vers helyett. S a kor „eredményein” szemlélődve kezdi rögtön a harmadikat:

Mindenkor idejük van a zsoldároknak.
Gyémantheyen állunk,
De zsebünkben kavicsok vannak.
Nagyon elfelejtettük, hogy angyalok voltunk...

Még nem értünk a végére, még mindig akad új terület, ahol megleshetjük József Attila tehetségét: ahogy „semmiből terem világokat”. Úgy emlékezünk, Csokonaitól származik az igazi költőnek ez az ismérve. Mert az emberi sors, Isten, a körülöttünk nyüzsgő világ képének rögzítése nem olyan biztos próbaköve a költőnek, mint a pillanat, a merengés, egy „semmiség” érzékeltetése, de úgy, hogy a vers a nagy ismeretlen felé legyen egy lépés. Itt is egész sora jelentkezik a verseknek. A *Perc* tárgya csupán egy pompás szobrászi mozdulat: a folyóba kavicsot hajító gyerek. A *Megfáradt ember* azoknak a zsongító pillanatoknak emléke, amikor kiköltözik belőlünk minden s ami megmarad, az „se férfi, se gyerek, se magyar, se testvér, csak megfáradt ember”. A *Külvárosi éj* a proletáréjszaka hangulatának elemzése. Azoké az óráké, amikor a „vasgyár, cementgyár, csavargyár családi kripták, s a bogárhátú dinamók hűvösen fénylenek”. A város szélének neszei, surranó alakjai, megvillanó fényei, árnyai a főszereplői a hatalmas versnek, melyet ösztönös költői leleménnyel egy elnyújtott vonatfűtty oszt ketté a közepén. A *Szappanos-víz* „hőse” a gyermekkori emlékekből bukkan föl. A nagymosás után az udvarra kiöntött kékes-fehér víz, mely a göröngyök között utat keres, mint a menekülő rab. „Még megrázza habos sörényét, színe reszket, mint ideges állatok bőre. Sárga fény ég zöld-kék testen...” A víz zezugos útjának nyugtalanságát a vers is átveszi s mire a végére érünk, már nem is a kis ér vergődését látjuk, hanem a lelkünk borzongását figyelhetjük. Feledhetetlen. A *Nyári délután* az eseménynélküli nap gazdagságát önti elénk. A tökéletes kompozíció Petőfi legjobb pillanatait juttatja eszünkbe. S aztán a lélek állandó, gondolatfolyamat nélkül is jelentkező létét ki öltöztette úgy húsba-vérbe, mint József Attila négy apró strófája? (*A ín a levelek.*) S áll-

jon itt a *Magad emészto*-ból az emberiséget, az egymásba fonódó emberi sorso-
kat jelképező szimbolum:

Akár egy halom hasított fa,	nem az embert magát harapja,
hever egymáson a világ,	hanem valaki mást,
szorítja, nyomja, összefogja	dudás a fuvolást,
egyik dolog a másikat,	én téged és engem te, —
s így mindegyik determinált.	mert mi lenne, mi történhetne,
Igy él a gazdag is, szegény is,	ha mindig magunkba marna
így szenvedünk te is meg én is,	az értelem iszonyú karma?
s még jó, ha az ember harapja	

Ő írja az elmúlt évtizedek legszebb szerelmes versét: az *Ódát*. Amennyire jellegtelen a cím, maga a vers annyira semmi mással össze nem téveszthető. Nem vallomás, nem rajongás, nem hódolat. Szerelmi áhitat ez inkább. Az a ritka alkalom, mikor a férfias szemérem egy pillanatra megnyitja lelkének szentélyét s köszönetet mond az örök női eszménynek, mit a férfi lelke dédelget. Úgy, mint azt végérvényesen megfogalmazta Goethe: *Das Ewig-Weibliche zieht uns hinan*. Nem idézek belőle, mint ahogy a rózsát sem mutathatom be azzal, hogy letépek belőle egy szirmot. De valószínű, hogy ilyen „szerelmes” verset előtte csak kettőt írtak magyar nyelven. Az egyik a Merengőhöz, a másik a Szeptember végén. Az *Ódának* ezek közelében van a helye. József Attilának pedig talán a legnagyobb verse.

* * *

Formatiszteleteről, gondosságáról, játékos verselő bűvészetéről nem szólok, de búcsúzásul álljon itt még néhány mutatónyelvű geniuszának teremtő műhelyéből. Szavai pregnánsak, színesek, lényegkiemelők. A munkás a bort „vasárnapolja”. A kocsmá dús polcain színes üvegekben „fondorkodik” az alkohol. Hajnalodik: „az éj az úton most üget tovább”. Az alkony „csöndes kéikkel” borítja be a tájat. A tél „kovácsolt hideg”, a nyár „kövér meleg”, az éji eső „motyogó, eszelős öreg”. A füvek szívében „zöld tüzek” égnek s a rügyek mint „zöld robbanások” villannak a fán. Az erdőben járó proletárnak a hulló levelek „röpcédulák” s az erdőt így szólítja meg: „erdő elvtárs”. Ha szeret, úgy kell neki a kedves, mint „falun villanyfény, kőház, iskolák, kutak, mint gyermekeknek játék, ortalom, munkásoknak emberi öntudat”. A nyári délután csendjében „vén tehervonat” vonul tovább. A szegényes konyhában a „főzelék fagyott szaga” fogadja a belépőt. Éjtszaka a szabadban a „növényi szenvedély szaga” érzik s tavasszal „zöld lángba borulnak a bokrok”. (Ebbe a szerencsés sorba Vincent van Gogh tájképeinek zöld szenvedélye sűrűdött bele.) Ime egy másik kép zöldben: a leveli békák, mint kis „smaragd Buddha-szobrok” ülnek a gyepben. Az embert „ügyeletes napi gondok” oktatgatják. Arany János: „vagyonos atyánk”.

Ezek a rövid idézetek csak képek, hasonlatok, elvillanó látomások, de erős töltést adnak a sornak, az egész versnek. És megmagyaráznak valamit a „költő” lényegéből. Igazolják, hogy a vérbeli költő valóban „Dichter”, sűrítő, aki versében eszenciákat nyújt, nem pedig könnyű oldatokat.

* * *

József Attila Balatonszárszón két-három nappal végzetes tette előtt még verset ír. Mintha végrendeletét fogalmazná: „Ime, hát megeltem hazámat, a földet, ahol nevemet hibátlanul írnák fölém, ha eltemet, ki eltemet. E föld befogad, mint persely...” A föld befogadta s a föld után a magyar lélek is be fogja fogadni őt, aki Petőfi óta a legnagyobbat tágtított nálunk a nép fogalmán. A „dolgozókat” és proletárokat nem ő fedezte föl az irodalom — vagy talán helyesebben így kell mondani — a nemzeti lelkiismeret számára, de ennek az új népnek a lelkébe ő látott bele legmélyebben s ő mutatta meg, hogy velük teljesebb lett a magyar világ.

Megyér József

A NÉGYSZÁZÉVES CERVANTES

Miguel Cervantes de Saavedra túl volt már a férfikor delén, amikor tizenkétesztendő katonáskodás és gályarabság után, ismét visszatérhetett hazájába, Spanyolországba.

Csonka karral és nyomorultan látta meg újra a cadizi kikötőt, ahonnan egy évtized előtt keletre indult, hogy bejárja Észak-Afrika és a Levante valamennyi rabszolgapiacát. Ez a „csodás” Kelet egykor a lovagi, keresztény spanyolság kijelölt küzdőtere volt. Cervantes fiatal képzeletében is: az Amadis-regények és Orlando szilaj lovagjainak álomvilága, ahonnan a kolombuszi felfedezés mindörökké eltereli a spanyol fejlődést s a gyarmatbirodalmi életforma pokoli irreálisait felé sodorta. A mesék színei káprázata azonban már Kelet felől is eloszlott. Cervantes a maga bőrén tanulta meg, hogy népének elhagyott küzdőtere: Kelet, a veritékes nyomor, a rothadást hurcoló gályapadok s a bűzhödtt rabszolgapiacok iszonyú valósága, amely örökös szeméttel borítja be a régi lovagok lábanyomát.

S amikor maga is kíváncsi volt végre a fogolykiváltó szerzetesek barakájából a partra, a cifra gályáktól füledt hazai kikötő sem volt már a régi. Pedig a mélyöblő, ősi Cadiz, amelynek alapfalait még a feneciai kereskedők rakatták, talán épp ekkortájt élte új fénykorát. Az Escorial tornyaiból: Indiák s minden fűszeres földek ura, a spanyol király, bizonyára ezt a kikötőt is szemmel tartotta, akárcsak a végtelen tengereket, amelyeken kincsekkel rakott hajókaravánok közeledtek, árbócaikon Kasztília és Aragónia lobogóival. Csak Miguel Cervantes de Saavedrat nem láthatta a lármás tömegben. Cervantest még senki sem látta, senki sem ismerte. Maga sem tudja még, hogy az egykori deli katona, aki 1571-ben, a lepantói tengeri csatában keresztes lovagként harcolt a félhold ellen, lelke legmélyén már a büsképű lovag kiábrándult képmását hordozza.

Ez a cervantesi új spanyol magatartás azonban még nem érett meg kollektív kifejezéssé. A vasbaöltözött spanyol missziós láznak előbb nyugaton is el kellett véreznie, az Új Világ partjain s a nagyfolyamok ősmocsarai között. Miguel Cervantes szabadulásának időpontjában a spanyol nagyhatalmi állás: érintetlen. Az északitáliai renaissance, a germán protestantizmus s az ébredező kritikai szellem csak távoli rengésként érinti Hispánia magas partjait. Tévedés volna azonban ezt az érintetlenséget csupán a madridi kormányzat féltékeny okoskodásának tulajdonítani. A Szent Inkvizíció intézménye sem a latin pogányság s a germán herezis ellen készült. Az akkori Spanyolország éppen nem zárkózott el a többi Európától, bár fenyegető jelenléte a kontinens politikájában, egy pillanatig sem hagyott készséget aziránt, hogy bármikor kész kardot vonni a „katolikus ügy” védelmére. Különben: tevékenyen részt vett a korabeli Európa forrongó életében. A tridentí zsinaton ő képviseli püspökei által a katolikus orthodoxiát s így döntő módon vállal szerepet az ellenreformációs, barokk-világkép győzedelmes kimunkálásában. Madridból akkoriban egészen Chiléig láttak, Kelet felé pedig a Dunáig s az akkori kormányok közül egyiknek sem volt akkora áttekintése a világegészről, mint az Escorial diplomatáinak. Spanyol katonák, tengerészek, utazók járnak a világot s a spanyol felség ezredei, hadiflottái döntő súllyal avatkoznak be a világ külső életébe. Spanyolország tetterős férfilakosságának legjava és legaktívabb eleme, hosszú éveken keresztül távol él hazájától, csupa veszedelem és kaland közepett, akárcsak Miguel Cervantes. Az európai láznak mégsem akad közülök egyetlen importőrje sem.

Ez a „mégsem”, pontosabban: ez a „miért mégsem?” jelenti lényegében az újkori spanyol történetet, de Miguel Cervantes titkát is. Sokrétegű felelet mozdul erre a kérdésre, mert maga a kérdés is sokrétegű. A spanyol nép évszázados küzdelemben lerázta magáról a mór-muzulmán ígát, ugyanakkor pedig kiüldözi a félszigetről a zsidóságot, aranyával együtt. Teszi pedig mindezt azzal

a démoni meggyőződéssel, hogy önmagát nemcsak a pogányság, hanem az arany fertőzetétől is megszabadította. Ezért a tévedésért azonban két új tévedéssel fizet. Egyik sorsdöntő tévedése, hogy a mórok ellen folytatott szabadságharcának befejezése pillanatában és Kolombusz végzetes jelentkezése percében: *hivatást cserélt*. A spanyolokra ugyanis a keresztes hadjáratok folytatásának nagy középkori feladata várt, de a „legkatolikusabb király” zászlai a Boszporus helyett az Új Világ távoli partjain jelennek meg. Utoljára a lepantói csatában még a spanyol flotta túlsúlya megtöri a legyőzhetetlennek hitt ozmán tengeri erőt, de V. Károly és utódai feladják a felszabadító háborúk lovagkirályainak programját és sorsukra hagyják azokat a tömegeket, amelyek az új nagy kereszteshadjárat hírére elárasztják Szicíliát és Dél-Itáliát. Lepantónak nincs folytatása s a kiábrándult tömegben, súlyos sebeivel Cervantes is, alig hogy túléli egy középkori katonai kórház minden képzeletet felülmúló förtelmeit, — csakhamar a mór kalózok fogságába jut.

Másik tévedése viszont következménye az elsőnek s az új tévedés egyúttal büntetés is a hivatás elárulásáért: ugyanaz a spanyolság, amely tegnap megszabadította magát az „arany fertőzetétől”, másnap fejest ugrik az Új Világ aranyfertőzetébe. Így azután a spanyol nép, az új európai forrongás közepett, nem a szellem lázának esik martalékául, hanem az aranynak. Ha a reformáció a szellem demoniája, a spanyol conquista pedig az anyagi hatalomé és az aranyé, akkor e kettő közül az utóbbi a spanyol népet sújtja. A nagyhatalmi illúzió váratlan ajándéka az isteni kegy megnyilvánulásának tetszik a spanyol államzónisták szemében, de inkább csapás s a Sátán jótéteménye. A spanyol nép legjobbjai sejtik, hová vezet a „mérhetetlen jószerencsének” ez az útja. Cervantesnek és a cervantesi spanyoloknak sok szenvedése, csonkasága, gályarabsága és szolgálása jelenti az ellensúlyt s a váltságot azokért a bűnös tévedésekért, amelyek a spanyol missziós-hivatás meghamisítása nyomán bekövetkeztek.

Az arany fertőzete a déli latinság e legszegényebb népét épügy megzisedeli erkölcsében, mint egy titkos keleti ragály, amely időnként egész ország-részeket változtat metemóvé a középkori Európában. Az arany és a szenvedély bűnei elől — a meghasonlott lelkiimeret — most már csak két irányban kereshet szabadulást. Egyrészt az önkínzó aszkézis komor és fanatikus túlzásaiba, másrészt pedig a bűnök démoni arányú fokozása irányában. A spanyol nép közel három emberöltőn keresztül ezt a kettős, végtelen utat járja. Hogy a történelmi sors alapvető problémái lényegükben mennyire erkölcsiek, a spanyol történet e cervantesi korszaka iskolás adatszerűséggel igazolja e megállapítást.

Ez a kétféle, merőben ellentétes emberi magatartásmód azonban a spanyol lelkialkat egységén belül sajátzerű módon, mégis egy irányban hat: a valószínűságtól való menekülés irányában. Büntudatos lesz a spanyol lélek, mert feladta a lovagi korszak felszabadítási programját, és büntudat öröli, mert a lovagi-vallás eszményét bemocskolva érzi az újvilági bennszülötteken elkövetett kegyetlenségéért. Az aranyláz s a rablás gyönyörével megrontott képzetet a riasztó tények elől menekülve új hazugságba burkolózik: a világ katolizálásának illuzionista terveibe, amelyeknek képviselőjére egy gyökeréig korrumpált nemesség vállalkozik.

A spanyol illuzionizmus azonban sohasem nőhetett volna annyira önpusztító veszedelemmé, ha annak alkati adottságait nem látnók történelmi életük előzményeiben. A spanyol nép egy keresztény lovagi nacionalizmus eszmekörében növekszik fel. A mór uralom győzelmes letörésének visszahatásaként, nemzedékekre kihatóan: visszamarad, majd belecsontosodik a középkorba. Ez a középkor tartósabb, mint másutt. A hozzá való ragaszkodás nemcsak hitelvi dogmatizmus náluk, hanem népi-nemzeti létfeltétel is: tömegeket átható szükség-érzés és politikai meggyőződés. Nemcsak az uralkodóosztályok ragaszkodnak hozzá, hanem a nép legszélesebb rétegei is. Más hitbeli felfogás irányában meg sem kísérelhetik a kitörést, hiszen a vallásos érzéssel áthatott lovagi-

nemzeti ideál feladása egyet jelentene a még mindig virulens mór „reakció” előtti meghajlással. A spanyol megmerevedésnek és illuzionizmusnak közös gyökere tehát: félelem a mór hódoltság megismétlődésétől, de ugyanez a félelemzés értékelni túl ennek az illuzionizmusnak a tartalmát is, amelyet a Spanyol Lovag képvisel. A mozlím-veszély megújulásának lehetősége véggé kiküszöbölődik ugyan, de a lovag, aki bár elveszti történeti szerepe realitását, megmarad és görcsösen ragaszkodik rozsdás szerepéhez. Az önvédelmi harcban kisarjadt lelki magasztalás görcse azonban belső okokból sem oldódik könnyen. A „reconquistát” befelé is el kell végezni s a mór uralom belső következményeinek végső felszámolása az ismert nehézségek miatt, késlelteti a lelki lezserelést is. A felszabadított félszigeten visszamaradt muzulmán lakosság s a marannizmus problémái még sokáig foglalkoztatják azokat az indulatokat, amelyek háborús időben megmagyarázhatók, de értelmetlen kegyetlenségévé és rémuralommá fajulnak, mihelyt a szembenálló felek egyike már fegyvertelen s a győző nagylelkűségében reménykedik, irgalmasságáért eseng.

Nem kétséges, hogy a spanyol lovagi rendkor a belső tisztogatás ez embertelen munkájában veszíti el erkölcsi létalapját és csökkenti korábbi dicsőséges fegyvertényeinek értékét. A spanyol lovagi, nemzeti kereszténységet a megtorlás szelleme élteti s benne az elnyomás szelleme testesül meg. A lovag: valójában nem a szegények, az elnyomottak, az üldözöttek gyámola, hanem a rend őre, a hatalom ostroma. Az események spanyol változatában tehát a lovag: lovagiatlanná lesz, önmaga ellentmondásává, torz figurává.

A feléledő kritikai szellem éppen ebben az eltorzulásban pillantja meg és érinti nemcsak a lovagság sebezhető pontját, hanem a spanyol történeti lelkialkat középponti problémáját is: az aszketikus-diaabolikus spanyol kettőséget, a spanyol illuzionizmust is a valóságtól való elvágyódás don-quixjote-i nosztalgiját.

A spanyol lélek e sebezhetőségének tudatában előbb a földi térben keres kicsapongásszerű feloldódást. Vergődésében áthág minden fizikai és erkölcsi korlátot, időt és teret: a valóságot szédült erőpocskolással dolgozza fel szörnyetegszerű illúzióvá, amelynek megtestesülése V. Károly és II. Fülöp világbirodalma. Filozófiai rendszerek helyett flottákban, gyarmatokban gondolkodik. Alkotó vágyának kielégítésére egyre több s egyre távolibb szűz föld, egyre távolibb tér szükséges. Onkifejezésének területe nem a szellem, hanem a földkeresség eddig még ismeretlen szöglete. Az anyag démoniájába béklyózott spanyol úgy tesz tehát, mintha a Valóságban teremtene, holott egyebet sem tesz, mint hogy a maga álmodta valóságot a földi valósággal próbálja ki. Saját buzgóságát mások buzgóságában jeleníti meg. Nem a saját hivatásában hisz, hanem másokat kényszerít, hogy higgyenek a spanyol hivatásban. Azonmód nyugszik meg a maga vallásosságában, ha másokat megnyugtathat a hitben. Mindez nem jelenti, mintha a spanyol nem volna buzgó, hivatástudatos és valóságos, de ezek a saját tulajdonságok csak akkor becsesek a számára, ha azokat másokban is megtestesítheti. A történelem nagy népei közül egy sincs a spanyolt kivéve, amely aránylag rövid idő alatt oly megszámlálhatatlanul sok és annyira kiterjedt nyomát hagyta volna hátra az alakatlan világban, mint Cervantes népe. A latin-Amerika és a Fülöp-szigetek mélységben és roppant kiterjedésében is jelentős spanyol civilizációja a leghomogénebb képletek egyike a világ kultúrtérképén. S ebben nemcsak a conquistádoroknak, hanem főképen azoknak a spanyol hittérítőknél, szervezőknél és a Las Casasoknak volt döntő szerepük, akik nemcsak, hogy megváltották népüket az anyag demoniájától, hanem a bennszülötteket is megszabadították saját spanyol honfitársaik terrorizmusától. A korabeli átlag spanyol, a bűntudatos lovag azonban éppen sebezhetősége érzetében vértetzi fel magát még erősebben: illúziókkal, díszekkel és hamis valóságos-lovagi retorikával. Ennek a megkövesült magatartásnak lesz a pajzsa és igazolója a korabeli lovagregények burjánzó divatja, amely a ágálásával végre

is a józlést hívta ki maga ellen. A zsarnokok uralma nem akkor rendül meg, midőn a nép elégtelensége feltámad ellenük, hanem amikor korlátoltságuk és butaságuk a józlést sérti meg. Machiavelli századában a nagystílű erkölcsstelenség ámulatot vált ki és szolgálai irigykedést: a józlés sérelmét azonban az arisztokratikus lelkek kérik számon a malefaktoroktól, még akkor is, ha koronát és bíbort hordoznak. Azonban nemcsak a zsarnok lehet izléstelen, hanem egy műfaj is, amilyen például a lovagregény, kivált, ha egy hitelét veszített zsarnoki szemlélet fedezésére szolgál.

Nem tudjuk, vajjon Miguel Cervantes mennyire volt kedvelője e divatos olvasmányoknak. De: családja akarata ellenére hagyja el római apródi szolgálatát és ifjúi kalandvágyból vállal veszedelmes szolgálatot Don Juan d'Austria hajóhadában, amely éppen a török ellen készül. A másik áruló jel pedig maga a „búsképű lovag”, aki rendkívüli jártasságról és tájékozottságról tesz tanúságot a kor lovagi ponyvairodalmának ismeretében. A tizenkétesztendő s rabság azonban kikapcsolja Cervantest e „bestsellerek” áramköréből; nyilván az újra-izelés modortkeltő érzése hatott reá oly kiábrándítóan, hogy a lovagi illuzionizmus e komplexusában ismerte fel legott a spanyol korlátoltság, a góg, a spanyol örültség és reménytelenség torzult túlzásait. Minden spanyol baj fészékét.

Nincs a világirodalomnak vakmerőbb regényhőse, mint a bús manchai lovag. Kivonul a világ ellen, amely varázslatba merült és megtelt a fantasztikum szörnyű képmásaival. Lovagként vonult ki, régi módra, a régi erkölcsök s az igazság védelmében. Honi földön csatázik és eszébe se jut, hogy áthajózon az Indiákba s akár: Keletre forduljon. Nem érdeklik népének balsorsú küzdőterei, amelyek kivülesnek a spanyol világ valóságán. Bolondságában is úgy hat tehát, mintha a józanság, a mérték s az adott valóság bajnoka lenne. Cselekedete, amellyel kiegyenlíti a spanyolság megcserélt hivatását, hogy azt hazai földre irányítsa, — a józan okosság iskolapéldája. S hogy vállalkozása mégis merő illúzió, donkizsottéria, csak azt igazolja, hogy hivatást tévesztett honfitársai még a manchai lovagnál is fantasztikusabb donkizsottizmus elbűvöltjei. Hisz abban, amit művel. Például egymaga megfutamit egy egész török hadsereget. Igaz, hogy a hadsereg csak egy megvadult birkanyáj. S a győztes szemében vajjon a megkergetett ellenség nem silányul-e birkanyájá? „Futottak, mint a birkák”. „A szélmalom vitorlái, mintha óriás karjai lettek volna.” Cervantes a metaforákat realizálja. Ami a metaforában a képzelet indítója és támasztéka, itt maga lesz a valóság. Cervantes azonban nemcsak a metaforákat bontja fel ilyenképen, hanem egy egész metaforarendszert, egy világképet, amelyhez a korabeli spanyol lovagság hasonlítottta magát. Ez a hagyományos világkép, amelyet Cervantes felbomlasztott és fonákját megmutatta, a spanyol képzelet indítója és a spanyolság önkifejezésének támasztója volt. Most hogy Cervantes megmutatja annak rozsdafoltjait, haszontalanságát és örültségét, azt a kritikai munkát végzi el egymaga, amit Európa többi részében a humanisták, a reformátorok együttesen végeznek el. Azon a ponton támad és bomlaszt, amely a spanyol betegség lényege: az élethazugság s a lovagi dagály karaktervonásaiban. Don Quixote, akár csak spanyol kortársai, nem valamely erkölcsi és filozófiai meggondolás alapján jut el az új önismerethez és világmagyarázathoz, hanem a térben mozogva, csatázva s a fantasztikum valóságai között tuskodva érkezik el az új megismerésekhez. A korabeli spanyolság számára a valóság: merő fantasztikum. Ők, akik elsőnek látták meg az Óceánt, a rézbőrűeket és az elsők között ámuldoztak Mexikó, Peru titkain, a legtöbb jogcímük van hozzá, hogy a valóságot fantasztikumnak fogják fel s a fantasztikumot a valósággal tévesszék össze. S a fantasztikum, ha egyszer hajóra szállva elmentek érte, most átjön utánuk az Indtákról s közvetlen közelükbe lopakodik. Leül házuk küszöbére s arra szoktatja őket, hogy a fantasztikumban is valóságként higgyenek, a kettő közötti különbséget pedig sohasem ismerjék fel. A manchai lovag sem jut el a megkülönböztetéshez: abban a tudatban húnyja le a

szemét, hogy nagy dolgokat művelt s igazi, hős lovagként hagyja el az árnyékvilágot. A fantasztikum s a valóság közti különbséget Sancho Pansa, a furfangos paraszt mutatja meg anélkül, hogy urát meggyőzné, vagy: egyáltalán megtudná győzni a különbségről. Don Quixote nem ébred fel és hűségesen, becsületesen abba hal bele, amiben hisz, de olvasóit éppen ezzel a tragikus hűségével rázza fel és ébreszti a spanyol hiábavalóság megismerésére: az emberi hiábavalóságok belátására egyáltalán. A donkihoteizmus is attól növekszik örökérvényű, általános emberi magatartássá és valóságra nevelő példaképpé, hogy a cervantesi regény hőse nem ébred fel. Ostoba, póruljárt ember lenne csak s nem több a manchai úr, ha még idejében tudná meg, hogy sisakja lyukas fazék volt, Rozinanteja vén gebe, Dulcineaja pedig tenyeres, talpas cselédleány. De a jó lovag sohasem tudta meg, hogy a valóság fonákjában élt. Olvasói azonban megértették.

S ez a legtöbb, amiért az író — akár egy Cervantes is — hálával gondolhat segítő géniuszára és embertársaira, spanyolokra és nem spanyolokra egyaránt...

Kézai Béla

BAKONYBOLDOGASSZONY

Köröskörül dombok, erdők, távolabb a hegyek kékje. Koratavasz, késő délutáni napsugár. Szekéren dőcögünk Bakonyboldogasszony felé, Nagyszerda délutánján. Csend, békesség, mintha valami csendes processzióban mennénk: el a világtól, ha csak néhány napra is. Az a régi lendület repített: mint ahogyan Seckaubá mentünk ugyanilyen vággyal sok évvel ezelőtt, vagy Bertholdsteinbe hányszor, de hányszor, zörgő öreg bérautón, vagy gyalog, hátizsákosan. S amikor a határok lezárultak, akkor Zircre, éjtszaka vagy nappal, zsúfolt vonatokon. Így ment Huysmans a Notre Dame d'Igny felé — így Joergensen vagy Verkade Beuronba, így Justh Bélák Tamiéba —, így mindazok, akik egy életre, vagy legalább néhány napra a Lényeg felé akarnak fordulni mindenestül.

A dombok közt beékelve áll magánosan a kis ház, a Regina Mundi háza. Pünkösdkor, amikor itt jártam, egy már félig széjjleszedett gazdasági épület volt csak, nem nagyon látszott biztatónak, hogy e sivár kőhalmaz hamarosan kolostorra épülne. S mégis azzá lett. Rekordidő alatt annyi történt, hogy tető került föléje. A leghetetlenebb, a legrimitívebb körülmények közé jöttek ide a bátor alapítók, tucatnyi magyar ciszter apáca. Az esztergári kis parasztház valóságos fényűzésnek látszott e mellett az új, befejezetlen ház mellett. Átvészelték a szörnyű telet, s most a koratavaszban valamivel emberibb körülmények között élnek, dolgoznak, imádkoznak, énekelnek itt. Minden helyiség földes még, a kápolna is, ahol csak a „stallumok” (egyszerű lócák) előtt húzódik keskeny padlózat. A „stallumok”, mint minden más a kápolnában, maga az oltár is, gyalult deszkából vannak. Földes padló, gyalult deszka, meszelt fal. Akár Szent Ferenc első fiainak is becsületére válnék ez a szegénység. Ilyen lehetett Szent Klára kórusa San Damiánóban. És mégis, minden szegénység ellenére szemmel látható a kultúra megszületése, kicsirázása. Itt megérti az ember azt, hogy minden igazi kultúrában a lélek primátusa a fontos, és csak ezen át és csakis ezen át válhatik minden kultúra teljessé, totálissá. A lélek rendje: teljes Istenre iránnyulás, mely befelé csodálatos rendet, harmóniát s ezzel békét és derűt eredményez, kifelé pedig az Isten szolgálatába állást teljes egészben, az Isten dicséretében, a zsolozsmában, és minden munkában. Ha a munkáknak ez az indítóoka, akkor megindul ezzel a legigazabb, legmélyebb kultúra, minden vonalon. A legnagyobb szegénység és igénytelenség mellett a lélek nagy igénye az isteni tudományok bírására itt kielégülést nyer, teológiában, liturgiában. Mekkora

zenekultúra a gregorián dallamban, a zsolnárok különös, halk és csipkefinom recitálásában! A kápolna meszelt falán Toorop híres, szép keresztútját látom. Sehol semmi vásári bazáráru. Szegénység van, de ízléstelenség nincsen. A munkaszobában is gyalult asztalok és padok, de van már könyvtár, és a meszelt falon a Benedicite zsolnár illusztrálása finom, modern rajzokkal, feliratokkal. Egyik rendtag műve. A házkörüli kopár udvart most kezdik birtokbavenni: gyümölcs-fák és díszbokrok az első lépés. Ha ilyen szédületes változást hoztak létre fél-esztendő alatt, hiszem, hogy pár hónap alatt kulturált és szép lesz a háztáj is. De ne gondolja senki, hogy ebben látnám a Regina Mundi jelentőségét. Ezek csak szegényes kíséző jelei, melléktermékei annak, ami itt van valójában. Ez csak azt mutatja, hogy a lelkiségből akarva, nem akarva kultúra nő ki, bárhol és bármikor, s az a kultúra gyökeres és maradandó, amelyik a lelkiségből nő ki, sőt csakis ez a kultúra, minden más csak pénzzel és technikával elérhető civilizáció.

Nagypéntek. A megrendítő szertartások itt kézzelfogható valósággá válnak, mikor egy tucatnyi ciszter apáca lilára fagyott meztelen lábbal járul a kereszt elé, hogy nagy véniában leborulva csókolja meg a Krisztus átszegezett lábait. Elrejtett életek, akik eltemetkeztek egészen Krisztusban. Nem fogalom számukra az Isten, nem csak intellectusukkal ragadták meg, hanem mindenestül, minden idegszálukkal, egész valójukkal. Hozzá kötődtek egészen. Dolgoznak, földet művelnek, főznek, mosnak. Hogyan is mondja a Margit Legenda? „...hetet tart vala a konyhán, főz vala a sororoknak, fazekat mos vala, tálakat mos vala...” És főleg: virrasztanak és imádkoznak. Éjtszaka félháromkor kezdik mindennap a Matutinumot, s bizony, mikor folytatásánál a Laudes éneklésénél a sekrestyés soror eloltja a gerendákról lógó petróleumlámpákat, dereng még csak a szürkület, úgyhogy kívülről éneklük a Benedictust. Ha utána kijövünk a kápolnából, akkor kezdenek csak rózsaszínné izzani a felhők: a Laudes felhői, így hívtuk a napkelte egét Bertholdsteinben, mert ott meg ebben az időben kezdték el a hajnali dicséretet. Itt befejezték, ott most kezdik. S ha ott befejezik, akkor a földkerekség egy másik pontján egy másik kolostorban csendül fel. A seckauai gyönyörű, román középkori templomban, vagy Beuronban, vagy Solosmes-ban vagy a bakonyboldogasszonyi kis földes kápolnában. Ez az állandóan zengő imádság, s ezek a rejtett életek az Egyház titkos erőforrása. Kontempláció nélkül elhervadna minden aktivitás, Maritain oly csodálatosan szépen írja:

„Azok az emberek, akik bármely részről az újjászületésen dolgoznak, az isteni erők segítőitársai, mert ők készítik a jövő rendet, ők rakják le egy pusztuló mindenségben az egészséges létnek alapvonalait, ahová az élet menekül, s ahol felhasználhatja őket építő erőnek. S ha vannak is közülük sokan, akik nem is ismerik munkájuk végső célját, Isten ügyében dolgoznak, „az Isten pártjában” dolgoznak. Ő, a munka olyan szükséges, hogy akiknek minden erejét elveszi, ne sajnálják, hogy fölemésztdöttek. Tőlük függ az üdvösség műve s annak közvetlen okai. De tőlük függ-e elvileg és mindenekelőtt? Nem, azt tudjuk, hogy elvileg és mindenekelőtt azoktól függ, akiknek legfontosabb tevékenysége abban áll, hogy Istent szemlélik és szeretik, és önmagukban egészítik ki mindazt, ami a Krisztus szenvedéséből hiányzik. Egy tevékenység van csak, ami mindenestül valóságos és hatékony, a szentek tevékenysége, mert ők közvetlenül egyek Azzal, aki mident tesz. A XVII. század emberi nagysága s a klasszikus restauráció mögött ott látjuk Marie de Gourney, Jézusról nevezett Ágnes anyja s a jó Armella imáit. Az Isten barátainak elrejtett buzgósága: ez az, ami fontos mindenekelőtt a világ kormányzásában. Mialatt mi, többiek, tervek szegény mozgatói a síkon harcolunk, látjuk-e ezalatt ezeket a törekeny emberi kezeket, amint segítenek a Fájdalmas Anyának, hogy megtámogassák a hegyen Azt, aki értünk jár közbe, akinek a kezeit a szeretet tartja keresztre szegezetten, s ha ezek a kezek lehanyaglanak, mi elveszünk.

Azért sírok, mondta Assisi Szent Ferenc, mert nem szeretik a szeretetet. Csak a szeretet, a szeretet megáradása képes megmenteni a nemzeteket: ha

szertetet mondunk, nem értjük alatta a humánus szentimentalizmust, ellenkezőleg, a szeretet elválaszthatatlan az igazságtól és az igazságosságtól, mert Isteni szereti, s az embereket Óérette. A szeretet azt kiáltja feléd Szent Agostonnal: „Ha te azt hiszed, hogy gyűlölöd ellenségedet, legtöbbször testvéredet gyűlölöd és te ezt nem tudod”. A szeretet azt követeli tőlünk, hogy szeressünk, hogy képesek legyünk életünket adni lelkünkért, ha kell, mindazokért, akik most köszívvel, kőkemény homlokkal állanak egymással szemben. De a szeretet azt is követeli, hogy kérlelhetetlenül gyűlöljük tévedéseiket és bűneiket, s ha kell, erőszakkal is megvédjük az igazságot, a lelkek javát és az Isten jogait. A szeretetet száműzték a ma közéletéből. De a keresztény lelkek titkos mélyén ott izzik.

És csodálatos: azt az életet, melyet ezekben a lelkekben éltet, oly kevéssé zavarja meg az emberi történeés bármi rengése, mint nem zavarja a csillagok járását. Jézus Krisztus rejtett műve, az isteni szeretet párbeszéde tovább folytatódik, mintha semmi sem változott volna meg a világon. A tökéletesen kontemplatív lélek olyan, „mintha lelke már az örökkévalóságban volna, külön a testtől”.

Néhány metafizikai meggondolás megengedi, hogy megérthessünk valamit ebből a misztériumból. A szeretet természetfölötti világát elsősorban az erkölcsi rend érdekli, mint olyan, vagyis a szabadakarat rendje. A tomisták arra tanítanak bennünket, hogy az erkölcsi cselekedet a maga szabadságában és tiszta szellemi immanenciájában egyedül Istentől függően és a cselekvő akarattól, önmagában sem „ennek a világnak része”. Már azzal, hogy szabad, ki van véve a kozmikus és természetes rendből: ezért van lényegében még az angyalok elől is elrejtve, akiknek pedig Isten megadta remekművének, az egész mindenségnek természetes ismeretét. Így megérthetjük, vagy megsejthetjük, miért folytatódik a szeretet rejtett élete, amely a lelkek történetét alkotja, a világtörténelem minden eseménye és rombolása közepette is oly tisztán, mint a kristálytiszta víz átfolyik ujjaink között, — oly érintetlenül és nyugodtan, mint a madárdal, a holdsugár, az erdő illata. S azt is megérti az ember, hogy miért nem vették észre az Evangéliumot azok, akik csak a világ nagy történéseire szegezték szemüket, — Jesus autem transiens per medium illorum, ibat, — és hogy miért fordít Isten több figyelmet a szeretetnek egy cselekedetére — egy negyedórányi nyugodt imádságra —, mint egy birodalom összeomlásának, vagy egy szociális forradalom kitörésének zajára”. (Jaques Maritain: Antimodere. II. fejezet befejezése.)

Nagyszombat délután. A kis kápolnában kifejtettek minden pompát, még „szőnyeget” is terítettek fel (azért a földes padló csak kilátszik...). Az oltáron nagy, virágzó barkaágak, ibolyák, sárga, erdei primulák. Kint bolondul a bakonyi szél, erősen zörgeti az ablakot. Itt bent mérhetetlen békesség: térdelve, ülve, teljesen magukbamélyedve imádkoznak a sororok. „Mulieres sedentes ad monumentum...” — zsong bennem a Benedictus antifonája. De akik itt adorálnak, azok már nem sírnak és panaszkodnak, mint az evangéliumi asszonyok a sírnál, mert a feltámadás bizonyossága, a Feltámadott bizonyossága kitéphetetlenül benne van a lelkünkben. Itt a Sabbat ünnepélyes csendje van, előlize az Örökkévalóságnek.

Ó, melyek s mekkorák azok a szombatok,
mikkel az örök ég udvara zeng s ragyog!
Törtéknek pihenés, bátraknak jutalom.
Isten lesz minden és mindenben Ő honol.”

— zsong bennem Abélard gyönyörű Szombatesti himnusza. Ott ég a kicsi, szégyenes, vékonyka húsvéti gyertya az oltár mellett. Ma kapta lángját a tűzszentelésben, a gyönyörű Exsultet éneklése mellett. „Exsultet jam Angelica turba coelorum...” Vigadjanak az ég angyalseregei. Boldogság, hála, békesség, odaadás, elpihentség. Kint a bakonyi szél majd felkapja a házat, úgy dühöng.

Húsvétvasárnap reggel. Éjtszaka félhárom óta vagyunk kevés megszakítással a kápolnában. Kint harmatban fürdött, napsugaras, ünnepélyes reggel. Az ajtó előtt csoszogás, köhintés: egymásután jönnek a szomszéd majorokból kendős asszonyok, csizmás férfiak, legénykék, lányok, gyermekek. Csoda, hogy a csepp kápolnában annyi ember elfér. Megilletődve ülnek a legények a stallum végén, s félig nyitott szájjal bámulják az éneklő apácákat. A húsvéti mise természetesen gregorián énekkel folyik, s míg a sok Alleluja betölti a kis teret, arra is kell gondolnom, hogy itt megint valami egészen nagy dolog van készülöben: a föld népe ilyen közvetlen és erős kapcsolatba kerül a kolostori étellel, úgy is, hogy láthatja a sororokat kint dolgozni a földeken, úgy is, hogy ilyen közvetlen közelből hallhatja az Egyház dallamait. Ki tudja, valaki egyszer szántás közben nem kezd-e el valami együgyű kis nótát füttyörészni vagy dúdolgatni valamelyik Graduálé dallamára... Úgy, mint akkor, amikor a magyar közép-korban megindult a ma féltve őrzött, múzeumba mentett népi dallamkincsünk...

Ilyenek is eltűnődik az ember és sok minden más. Maritain és Claudel is kézzelfoghatóbb itt. A gregorián ének, és népi énekeink is. Hazai nagy problémák és világproblémák. Kultúra és civilizáció. Élet és örökkévalóság. Ember és Isten. Mert kizártuk néhány napra a napi zsidongást, s a csendességben a Lényegre függesztettük szemünket. Az Örökkévalóság szemlélése oldja meg a mulandóság problémáit, a Lényeg szemlélete adja meg az értékek helyes elrendezettségét, és a csak-Istenre-tekintés láttatja meg velünk az embert. A más világ ezt a világot.

Sprenger M. Mercedes

KODÁLY ZOLTÁN VALLÁSOS MŰVÉSZETE

A fiatal Kodály akkor lép műveivel a nyilvánosság elé, amikor még mindenfelé a mult században fogant életszemlélet uralkodott. Igazi nyárspolgári szellem volt ez, a békés ferencjózsefi kor szelleme, amelyet ma már szinte százados távolságban érzünk magunktól. Egy kor, amely nyugodtan, gond nélkül élvezhette a szédítő iramban fejlődő civilizációnyújtotta bőséget, örömeket és kényelmet. De ugyanekkor egy kor, amely nem érezte, hogy ingatag lelki talajon él, hogy nincs magasabb eszménye, szilárd, központosító gondolata. Ez a korszak valóban teljesen elvesztette a harmadik dimenzió, a mélységek és a magasságok iránt való érzékét és minden távlat nélkül élt a tiszta materializmus és atheizmus légkörében.

A művészek, a költők érezték meg legelőször, hogy milyen agyaglában áll az a talapzat, amelyre ez a kor épített. Mint mindig, úgy most is ők voltak az elkövetkezendő katasztrófa első viharadarái. Ők adnak először hangot annak a rettenetes kiábrándulásnak, amely világosan megmutatja nekik a kezdődő bomlás jeleit. Csupa hontalanság, csupa nyugtalanság, csupa félelem ez a fiatal, szádeleji művésznemzedék. Ady Endrének a magyar szakadék széléről felhangzó komor öneszmélete hatalmas visszhangot keltenek a fiatal Kodály lelkében. Ő is tele van elégedetlenséggel, nyugtalansággal, ezer megoldandó problémával. Az Ő fiatalkori szerzeményeit is beárnyékolja Ady nemzedékének borongós alaptonusa. De emellett már ezekben a szerzeményekben egy sajátosan új hang tűnik fel, ami éles válaszfalat von közte és kortársai közé. A cselló ez a meglehangú, férfias hangszer lesz az első eszköze az új hívő szellemnek, Kodály benső tűzben égő, bach-i mélységekre emlékeztető vallásos érzésvilágának kifejezésére (cselló+

zongora, hegedű-cselló duo, szólócselló szonáta, Bach 3 koráleljátéka cselló és zongorára).

Ezekben a művekben tűnik fel először az új kor embere, a homo religiosus, a csődbejutott individualista emberrel, a homo liber-rel szemben. Egyszerre nemzeti és egyszerre vallásos volt ez a művészet, mert alapja kezdettől fogva a hit: hit az Istenben, hit az emberben, hit nemzete jövőjében. Csakis ezzel a hívő szellemmel vállalhatta magára azt a hatalmas feladatot, amely egész életének vezéreszménye: a nemzeti zenekultúra, az igazi magyar szellemiség megteremtését. Hogy tudta volna ezt a feladatot vállalni hit nélkül egy olyan világban, amelyben az egyéni önzés kioltotta a lelkek tüzét és egy olyan nemzet körében, amely üres jelszavaknak és hamis értékeknek hódolt.

A vallásos érzés az emberi lélek legnagyobb, legmélyebb szenvedélyeit magába foglaló érzés. Ha ilyen szemszögből tekintjük Kodály életművét, tulajdonképpen minden alkotása vallásos jellegű. Az a mester, aki mint alkotó, mint író, mint tudós, mint karmester, mint kultúrpolitikus, mint nemzetnevelő és pedagógus oly tömörre gyúrta érzéseit és gondolatait, egész életét, hogy abból egy parányi sem juthat olyasmire, aki közvetve vagy közvetlenül ne szolgálna nagy életcélját, az már lényegénél fogva vallásos lélek. Így a kimondottan vallásos tárgyú alkotásainak, mint a Psalmus Hungaricusnak, a Budavári Te Deumnak stb. lelke, szelleme, világi műveiben is felcsillan. Csak gondoljunk itt például a „Felszállott a páva” c. nagy zenekari művének Finaléjára. A 16 variáció eszmei tartalmának hatalmas összefogásában minden színpompájában kibontja szárnyát a páva: káprázatos fényben zeng fel az ősi dallam, minden szöveg nélkül is mint imádság, mint a legmagasabb felé törő sóvárgás himnusza.

Így Kodály valósággal kezdettől fogva arra volt hivatott, hogy a magyar katolikus egyházi zene területén is korszakalkotó munkát végezzen. Nemcsak mint hívő léleknek, hanem mint a magyar népdal tudós kutatójának is ide vezetett az útja. A magyar népdal egyszólamúsága, az ősi stílus díszítései a legközelebb állnak a gregorián korális hasonló stílusához. Utóbbinak hatása a magyar népdalokra, már magabavéve szükségessé tette a gregorián ének tanulmányozását. Kodály kutatásai ezen a területen éppen olyan mélyrehatóak, mint Palestrina stílusának ismerete. Palestrinát Kodály valósággal újra felfedezi, mint a legnemesebb latin mérték, a legmélyebb vallásos élmény és a vokális polifonművészet utolérhetetlen klasszikusát. Így a katolikus egyházi zene két halhatatlan értéke, a gregorián ének és Palestrina stílusa ihlették Kodály népi elemekben gyökerező, de keresztény nyugati formák évszázados kontrapunktikus művészetével felfegyverzett s mégis teljesen modern, vallásos műveit.

Ezek közül időben is első helyen áll a „Psalmus Hungaricus”, amely 1923-ban került bemutatásra s az első mű volt, amellyel az új magyar műzene világhírré emelkedett. Több mint nyolc idegen nyelvre fordították le a szövegét, kecskeméti Végh Mihály, XVI. századbeli hitszónok David-zsoltár átdolgozását és több, mint 200 külföldi városban mutatták be a legnagyobb karmesterek vezényletével. Amikor az egész magyar élet rombadőlni látszott s már az örvény szélén állott, akkor lép fel Kodály örökértékű, örökké aktuális műve teljes súlyával, hogy hitet öntsön a csüggedőkbe és vigasztalja az elesetteket.

Az akkori idők szokása szerint a tulajdonképeni zsoltszövegben személyi panaszok, szubjektív érzések vegyülnek, az átdolgozó ódon zamatú, gyönyörű magyar nyelvén önti ki keserveit és az ótestamentumi nép szenvedéseit a mindenkori magyar nép szenvedéseivel azonosítja. Ebben az egyszerű zsoltszövegben kifejezésre jutó fájdalomban, felháborodásban, megindító panaszban, megrendíthetetlen hitben Kodály lángelméje meglátta népének legsajátosabb drámáját, ahol minden szó élő sebekre tapintott.

Valóban, ez a mű sohasem születhetett volna meg az előző korszak békés, nyárspolgári, önző légköréből. Ez csak a háborús szenvedéseiből és porbasujtottságából felemelkedő magyar lélek legmélyéről szakadhatott ki, ahol minden

egyéni eltűnik egy nagy közösség sorsának egységében. Eppen ezért a Psalmus Hungaricus nemcsak örök művészi érték, hanem a magyar nemzet egyik legnagyobb szellemi kincse is. Ez tanította és tanítja meg ma is hinni egy jobb jövőben.

A tenórszólóra, kórusra és zenekarra írt mű zenei felépítése a szövegből nő ki: a rondoforma főtémáját mindig a kórus, az epizódokat a tenórszóló énekli.

Mintha a végtelen messzeségből merülne fel a gyönyörű főtéma, ötfokúsága, elbeszélő tónusa évezredek multat idéz: „Mikoron Dávid nagy búsultában”... Mégyszer hangzik fel a mű folyamán, míg a tenórszóló a váltakozó érzelmek hatalmas színjátékának eszköze. Majd lágy, könnyörgő, zokogó, majd túlsordul a keserűségtől és a lélek mélyéről fakadó fájdalom és harag megrázó erővel tör ki a próféta átkában: „Keserű halál szálljon fejére, Ellenségeimnek ítéletére”. Érezzük, hogy e szavaknál a zeneköltőnek semmiféle kifejező eszköz nem elég arra, hogy a kedélyeket felrázza, szinte őrjöngő fájdalomát és felháborodását másokba átöntse.

Milyen megindító ezután a drámai rész után a tenórszóló és a kórus együttes könnyörgése: „En pedig Uram, Hozzad kiáltok”... A lázadó emberből könnyörgő ember lesz, aki megszabadulásért, megváltásért sóvárog. És az utána következő „Adagio” olyan, mint a meleg napsugár; szólója csupa bizalom, gyermeki áhitattal telt imádság. A kísérő zenekar étheri magaslatra emelkedik s lehelletszerű pianissimóval, anyagtalan, földöntúli hangzatokkal zárja le ezt a részt.

A felzendülő harsonnákkal megváltozik a kép. A sziklaszilárd hit fenséges egységben, az isteni kinyilatkoztatás erejével hangzik fel a főtéma tömörített, erősen ritmikus formájában: „Igaz vagy Uram ítéletedben”... A kórus misztikus harmóniák váltakozásában, folyton fokozódó hévvel hirdeti az igazak jutalmát, a megpróbáltatás után való felmagasztalásukat, hogy azután az „Andante con moto” az egész mű eszmei, érzelmi és zenei tetőpontjára ragadjon bennünket. A D-dur akkord sugárzó tisztaságú harmóniájában áradó szenvedéllyel hangoznak ki a szólamok: „Nagy tisztességre ismét felemeled”.

A magyar nép jövőjébe vetett hitnek valóságos apotheozisa ez a rész, ahol feloldódik minden keserűség, minden kétség, nincs más csak fény, mindent elárasztó, mindent magábaolvasztó fénytenger.

Befejezésül az alaphangnemben tér vissza újra a főtéma „Szent Dávid írta az zsoltárkönyvben, Ötvenötödik dicséretében, Melyből az hivek keserűségökben, Vigasztalásért szörzék így versekben”.

A dallam, messze messze elhangzó bús melódia elfogyatkozik, az utolsó szavak már csak a kóruszólamok orgonapontján épülnek fel s mi lélegzetfotjva figyelünk a csellók lelankadó pizzicatóiban kihangzó utolsó hangfoszlányra s szívünk visszhangjára, amely alig tud elszakadni ettől a fenséges világtól. A mélyen hívó lélek a zene erejével ezerszeres intenzitásra, egy nemzet sorsának magaslatára emelte a zsoltáros vágyakozását: „Vigasztalásért szörzék így versekben”.

Kodály művészete, amely a népi közösség eszményéhez kötött, természet-szerűen a tömegénekülésben találja meg a maga legfőbb kifejező eszközét. Csupa leszűrt, klasszikus tisztaság ez a kórusművészet, egyedülálló a jelen zeneművészetben. S Kodály vegyeskari szerzeményei közül a leghatalmasabb, „Jézus és a kutárok” bibliai jelenete ismét vallásos ihlet alkotása. Szövegét az újtestamentumból merítette (János I. 13).

Ennek a nemesen egyszerű, minden felesleges sallangtól mentes szövegnek a kifejező erejét a négy énekszóló olyan plasztikusan érvényesíti, hogy szinte Bach szemléltető erejére emlékeztető vizíószerűséggel varázsolja elénk a templomi jelenetet. Látjuk magunk előtt a terpeszkedő pénzváltókat, a kalmárokat, Krisztus fenséges alakját a kötélből font ostorral a kezében. S milyen zenei formát választ Kodály ennek a jelenetnek zenei ábrázolására? A nagyszerű mozgalmasságot, folytonosan növekedő forgatagot legteljesebben érzékel-

tető fugaformát, amelyben hatalmas méretekben bontakozik ki a krisztusi igazságtétel ereje. A hömpölygő szólamáradatok egyetlen keserűség tengerévé dagadnak, hogy egyesült erővel egyetlen szóban találkozzanak, hogy ebben az egyetlen szóban minden Igaz felháborodása törjön fel az égre: „Rablók, rablók!” Előbb az isteni ostorcsapás erejével, majd mindig halkabban, mindig távolabbról halljuk ezt a szót.

Azután elcsendesül minden: Krisztus, az ember, az igazságért vívott küzdelme után ott marad egyedül, elhagyatva mindenkitől s remegő ajkai már csak önmaguk elé suttogják felháborodását: „Rablók, rablók”.

„Hallván ezt a főpapok és írástudók, el akarták Őt vesztetni, mert félnék vala tőle,” — mondja az Írás. Félve, halkán indulnak a szólamok, ott remeg bennök a nép féltő szeretete Mestere iránt: mert el kell vesznie annak, aki útjában áll a hatalmasoknak. De éppen a befejezésben jut a legtejemesebb felszínre a zeneköltőnek az a lelkeket emelő megrendíthetetlen hite, amely a legnagyobbaknak a sajátja s amely csalhatatlanul érzeteti velünk a lélek, a szellem diadalát minden tagadáson, minden emberi vergődésen keresztül. A befejezés felé törő fenséges harmóniái Krisztus győzelmét hirdetik a lelkek felett, amelyet földi hatalom nem foghat ki soha: „A sokaság rajta csüng vala, úgy hallgaták Őt”.

Budavár visszafoglalásának 250. évfordulójára írta Kodály a magyar katolikus zene egyik legnagyobb művét a *Budavári Te Deumot*. A forma és a kifejezés tisztaságában és leszűrtségében a Palestrina-stílus átfogó szellemét sugárzó alkotás. A tematikus feldolgozás, a kifejezés súlya természetesen az ének-szólamokban rejlik, míg a zenekar a hangulat felfokozására, előkészítésére, aláfestésére szolgál.

Hatalmas oktávákban, a latin szöveg ritmusát nagyszerű plaszticitással megjelenítő erővel hangzik fel zenekarban, énekarban a bevezető motívum: „Te Deum laudamus”. Egyesült szólamokban, igazi haendeli erővel és tömörséggel harsog a föld dicsérete. E szavaknál „Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus Deus Sabaoth” az örömeiben túlradó szív már nem bírja el a szóhozköötttséget, el kell szakadnia a szöveg anyagosságától és önerejére utalva, gazdag díszítésekben lebeg egy szótág felett, hogy az elragadtatás közvetlen kifejezője legyen. Az új hívő szellem így fordul természetesen az ó-keresztény gregorián énekstílus kifejező formái felé.

Ezután diadalmas fuga-témában válnak széjjel a szólamok, hogy az Úr felségéről külön-külön is hitet tegyenek. Hegedűtremolok szárnyán lágyan, halkán hangzik fel az apostolok, próféták és mártírok dicsénete; az egyes éneklő-csoportok szinte élénk rajzolódnak a tiszta harmóniákban. Milyen tündöklővé szellemül ez a harmónia a mártírok fényes seregeinek énekében; az étheri finomsággal kihangzó Cis-dur akkord olyan, mint a fejük körül felsugárzó glóriafény.

Most ismét Maestosová szélesedik ki a zenei kép. Az egész világon hangzik az Anyaszentegyház hitvallása. A kórus lenyűgöző dinamikája, monumentális páthosza, élesen, erősen tagolt ritmusa ennek a hitvallásnak a legfőbb eszközei, az Atya végtelen fenségének zenei kifejezése.

Az emberré válás misztikus csodájától megrendülve, pár pillanatra csend borul az énekkarra, zenekarra egyaránt, hogy azután a kórus egyedül boruljon le az igaz és egyetlen Fiú előtt.

Kifogyhatatlanok Kodály eszközei a Krisztust dicsőítő szöveg számtalan árnyalatainak kifejezésére. Milyen természetesen hajlanak magyar dallamvonalakba ennek a kontrapunktikus résznek gyönyörű témái, midőn a négy szólószólam külön is zengi dicséretét. A halál gondolatát, — ami e szavaknál „tu devicto mortis aculeo” árnyékot vet a zenekar harmóniáira — az énekkar diadalmas crescendója seprí el, amely pathetikus triolákba szélesedve hirdeti Krisztus győzelmét az enyészet felett. „Judex crederis esse venturus” hatalmas unisonóban megragadó erővel árad felénk valami az őskeresztény lelkiség monumen-

tális komolyságából, abból a szellemből, amely örök időkre megírta, kőbevéste tanait, s amely megrendíthetetlen magatartásában nem ismer megalkuvást.

Ennek az őskeresztény Krisztus-portrénak félelmetes fenségével szemben gyönyörű ellentét az örök megfejthetetlen, az örök megrendíthetetlen isteni akarat előtt porbahulló Ember könyörgő alázata. A sötét színekben, remegő ritmusokban segítséget kérő kóruszólások felett a szoprán-szólo csillogva lendül a magasba, témáját egymásután veszi át a többi három szólo: a sötét alaptónuson áttörő reszkető fényugarak. A gondolatrokonsággal újra visszatérő bevezető rész hatalmas akkordjai „Per singulos dies benedicimus Te...” csak rövid időre szakítják meg ezt a hangulatot.

Ezután a tenór és a szoprán hozza a témát: „Dignare Deum”, amely után gyönyörű színkeverésben olvad össze a nyolcszólamúvá bővült „miserere”-kórus. Ez a szó hangzik fel mindenütt, a két éjsötét basszus-szólam már a teljes vigasztalanságba süllyed, a felső szólások még remegő sietséggel morzsolják a szavakat „fiat misericordia tua, Domine super nos” —, hogy hatalmas erőfeszítéssel mindig magasabb régiókba emelkedjék fel a szoprán-szólam: „Quem ad modum speravimus in Te”...

A hit, a bizakodás lesz most már a befejező rész vezéreszméje. Boldogar ömlik ki az érzés az egyes szólásokban egymásután fellépő fuga-témákban. Az érzelmek áradata szinte feltornyosodik a zenekar bővített quartfutatójában, hogy a kórus ezután egetostromló erővel hirdesse a megváltó, a legkeresztényibb ígét: „Non confundar in aeternum”...

Ennek a témának végső unisono felhangzásában már minden hang végzet, sors, egy lélek, egy haza sorsa rajta, amellyel egész világa áll vagy összeomlik.

Csodálatosan ihletetten szép a mű befejezése. Nem diadalittas, ujjongva kihangzó, hanem a nehéz szenvedésekben megviselt, megpróbáltatott ember éneke, akinek örömébe belejátszik a mult átélt és legyőzött fájdalma. Ez a fájdalom lesz tiszta szépséggé a szoprán-szólo végső kihangzásában. Éteri fénye rávilágít a többi szólásokra, amelyek mind felemelkednek hozzá a befejező A-dur akkord kristálytiszta harmóniájában: „Non confundar in aeternum”.

Ez a valóban nagystílusú ünnepi alkotás is arra a mély, sorsszerű kapcsolatra mutat rá, amely Kodály Zoltán mind világi, mind egyházi művészetét a magyar történelmi multhoz fűzi. Micsoda hit kellett a töretlen folytonosságért, az átfogó kapcsolatért vívott harchoz, amelyet legjobbjaink folytattak és folytatnak az örökös újrakezdéssel, széttagoltsággal terhelt magyar sorssal szemben. Tömör tárgyilagosságában megrázó sorokat olvashatunk Budavár visszafoglalásáról a magyar történelemben: „Budavára teljesen leégett és elpusztult. A tudós Marsigli gróf holttesteken át lépkedve szedte össze a tűz elől a Corvina nyomorúságos maradványait. A másfélszázados török uralom hagyatéka pedig tűzben, füstben, seregek lábdobbanása alatt pusztult el, hogy ismét helyet adjon az európai civilizációnak”.

Mint annyiszor, itt is szörnyű pusztulás és újrakezdés volt a felszabadulás ára. Hiszen másfél századra szakadt el a szellemi fejlődés fonala és csonkán, töredékesen kellett kiásni a magyar alkotásokat a tűzvész hamujából. És ha ma — még több indokoltsággal — felmerül bennünk a kérdés: vajjon tudunk mi egyáltalán Európának mást is adni, mint elvérzésünket és elvérzésünk felett érzett örök, lázadó fájdalmunkat, Kodály Zoltán Te Deuma válasz erre a kérdésre.

A 250 év előtt aratott diadalra felzendülő Te Deum *hinni* tanít. Mintha egy új magyarság hajnalhasadása intene felénk ezekben a hangokban, egy új magyarságé, amely annyi pusztuláson és harcokon át erős, vitális gyökereivel megőrizte azt a szikrát, amely felgyújtotta egy jobb jövőben vetett mély és őszinte hit lángját.

Kodály e három nagyszabású vallásos tárgyú alkotáson kívül még főképp gyermekkarokra írt kisebb ilyenfajta műveket (5 Tantum ergo, Pange lingua, Motették, Ének Szent István királyhoz stb.), hogy így korszakalkotó reformját

az iskolai énektanításban, az egyházi énekekre is kiterjessze. Valóban bámulatos az a fellendülés, amely Kodály kórusainak nyomán a templomba is behatol és mind tehetséges magyar egyházi zeneszerzők műveiben, mind kitünő templomi kórusok munkájában dús gyümölcsöket tud felmutatni.

Ezekután magátólértetődőnek látjuk, hogy a katolikus magyar zene renaissanceának megteremtője lépésről-lépésre halad a legnagyobb feladat, a mise megkomponálása felé. Bach H-moll miséje, Beethoven Missa solemnis a zene-művészet halhatatlan értékei között is a csúcspontokat jelenti, a művészet legmagasabb régióinak meghódítását. A miseszöveget valóban csak az a mester tudja művészi zenébe önteni, aki mint ember és mint művész egyaránt megjárta az élet magasiskoláját.

Kodály egy orgonára írt misével készíti elő az ostrom alatt írt Missa brevisét, amelyet a rákövetkező évben a pécsi Schola cantorum mutatott be először a pécsi dómban. Kodály külföldi körútja alatt a hallgatók ezrei és ezrei gyönyörködtek benne Angliában és Amerikában. Már magában véve ez a tény is óriási jelentőségű, mert egy újabb még nagyobb nemzeti katasztrófa után, ismét Kodály istenkereső és istenhívő művészete találja meg az utat először idegen nemzetek szívéhez. Hogy valóra váltsa a zsoltáros szavait, hogy újra tisztességet és becsületet szerezzen porbasujtott nemzetének.

Prahács Margit

ODYSSEIA

Az újdonság — Devcseri Gábor Odysseia-fordítása (Új Idők Irodalmi Intézet, é. n.) — még nem jelent meg a könyvesboltok kirakataiban s már két lelkes tanár-barátom kifogásolta előttem — külön-külön, de egyértelembe s olyan hévvel, amilyenel csak az igazi érték ellen szoktunk hadakozni —, hogy az első sor magyartalanul fordította a *μοί* szócskát („Múza nekem leleményes férfit zengi”), sőt azt is ugyanígy megállapították, hogy ugyane sorban a *ολύτεροιοζ* jelző kétségtelenül az Odysseus világgjárására vonatkozván, megengedhetetlen önkénnyel cserélődött fel az Odysseus máskor sokszor használt és valóban „leleményest” jelentő, *ολύμητις* jelzőjével. De akkor is, később: ugyanezt a csak „szívügyeknek” kijáró, meleg érdeklődést tapasztaltam újra, amikor — már a könyv boldog birtokosaként — véletlenül klinikai ágyon olvastam azt, és orvosaim, betegársaim, látogatóim, de körülbelül minden írástudó, aki csak látta nálam, mint rég-vártat fedezte fel, vette kézbe, simogatta felvillanó szemmel, irigylte, kérte kölcsön, dicsérte, — csak éppen hogy észrevétel nélkül nem ment el mellette senkisé. Végül: közben egy csomó ujságszemlét is olvastam és bizonyos, hogy a legtöbb fiatal kritikus olyan őszinte naivitással, olyan elfogulatlan lelkesedéssel fedezte fel a „talán máig sem meghaladott” „kalandregényt” s igazolta a Devcseritől is idézett angol fordító igazát — „ez az első regény és... egyáltalán nem bizonyos, hogy még mindig nem a legjobb-e” —, hogy nincs helye kétségnek: A művelt magyar középosztálynak és a felemelkedni törekvő, fiatal munkás- s paraszt rétegeknek egyaránt, ellenállhatatlan szüksége volt erre a különösen korszerű görög remekre, és ezt a lappangó nosztalgiát (kimondhatjuk), Devcseri „a temps” megjelent költői fordítása a legörvendetesebb módon, mondhatni maradéktalanul meg is tudta elégíteni. Ebben van társadalmi fontossága és művészeti jelentősége, amiken semmit sem változtat, természetesen, hogy éppen az invocatio kezdő sorai, véletlenül csakugyan, talán a leggyengébben sikerültek ebben az igényes teljesítményben; mert abban is még, teljesen igaza volt az egyik fentemlített barátomnak —, aki különben szintén dolgozik egy Odysseia-fordításon —, hogy a mondottakon túlmenőleg is (ami tán már fontosabb): Odysseus (3. sor) nem „ismerte” sokaknak „városait s eszejárását”, hanem „meg-

ismerte" azokat (ἐγγω), sőt azt is hozzátehetjük, hogy a hős (5. sor) nem „védelmezte” „saját lelkét és társai útját”, hanem inkább, talán (mint egy nagy agónban) „megnyerni próbálgatta”.

Lényegtelen ugyanis, hogy a szakember itt-ott bizonyos fordulatokat más-ként szeretett volna, vagyis hogy a tizenkétezernél több hexámeter legújabb fordításában is akadnak még kétségkívül bágyadtabban sikerült, kevésbbé költőien ható részek is. Lényegtelen, főleg mivel meggyőződésünk, hogy a kitűnő fordító ezeket mindnyájunknál jobban ismeri és a legtöbb ilyen kis nalvust bizonyára már a kétségtelenül várható második kiadásban sikerül majd kiiktatnia: Tökéletesen fordítani, és kivált az Odysseiát, senkinek sem adatott még egyszerre. Nem volna tehát helyes, ha nem az egésznek tagadhatatlan szépségeit és költői hatásosságát emelnék ki hangsúllyal; és ha nem ismernők fel bámullal az önállónak is jelentős költő mester-bélyegét például az olyan esztergályozott sorokon, mint III. é. 486. („És az egész napon át rázták paripáik a hámot”), III. 494. („Ostoruk indított, a lovak nem késve repültek”) vagy az olyan — egyszerre hű és eddig utol-nem-érted költői — részleteken, mint az V, 327 kk., XIX, 518 kk. hasonlatai, a III. ének szokatlanul elegáns indulása:

Élios, ragyogó tengerből kelve, elindult
érces egére, hogy ott sugarazzon az égi lakóknak
és a halandóknak, kik a termő földeken élnek.
S ők Néleus jólépített várába, Pylosba
értek; az ottaniak pedig épp áldoztak a parton
kékhajú földrázó istennek barna bikákat; stb.

Ez a fordítás — nem lehet kétséges — tökéletesen meg tudott felelni a felé forduló, életre hívó várakozásoknak s mint ilyen legalkalmasabb a régiek mai fontosságának a csattanó igazolására, aminél mi nem ismerünk jobb klasszist.

Ezt, a mindenképen igazolt nagy tettet semmiben sem érintheti az az egy kifogásunk, amit mégis elhallgatnunk tilt a lelkiismeret. Nem szeretnők nevezetesen, ha a mai „Bevezetés” jelen formájában, átmenne egy újabb kiadásba is. Nem mintha az éneklő hatyúnak tilos volna a szárazon dőcögőbben mozogni. Itten másról is van szó.

Nagyon helytelen az a feltevés, hogy a régiek nekünk csak akkor mondhatnak valamit, ha intencióikat „sikerült” egy-egy hypermodern elmélet, vagy egy erőszakolt ötlet kényszerzubbonyába öltöztetve küldeni ki — pour épater le bourgeois — az utcára. Mondjuk ki: az Odysseia mai, zavartalan élvezéséhez legtávolabbról sincs szükségünk helyt-nem-álló rétegmegkülönböztetésekre vagy problematikus halálvágygal és ősvilágisággal dobálózó mythologémákra.

Odysseus maga, ha tudna, bizonyára élénken tiltakoznék a ráfogás ellen, hogy benne „hermesi játékosság” mozog, és őszintén elcsodálkoznék, de aligha hinné el, hogy ő mint a keleti nyugalom-, azaz Devecseri szerint halál-vágynak, és a nyugati nyugtalanságnak, azaz nyilván a „fausti embernek”, az „ötvözeté”, pontosan „az európai embert” formálja. Minek és kinek kellene az ilyen, nálunk is sajnálatosan felkapott mandragóra és az ilyenekhez járó kéjgáz-mondatok? Ennek a szép, értelmes és világos fordításnak nincs szüksége ilyenfajta reklámra és higgye el nekünk Devecseri Gábor, hogy, ha a zavaros titokzatosság és a szépen hangzó érthetlenség hat is némely „széplelkekre”, annál inkább elriasztja s ellenzékbe hajtja a mégis csak többet érő és jelentő értelmeseket.

Végül dicsérjük meg a könyvnek külső borítékját, amely nemcsak a fordítót, de szerzőnevet sem említve, pusztán és egyszerűen az *Odysseiát* igéri. Dicsérjük meg, nemcsak mint izléseset s egyúttal hatásosat, hanem véleményünk szerint mint tudományos szemponból is a leghelyesebb: az *Odysseia* — Devecseri kongeniális fordítása is megerősít bennünket e meggyőződésünkben —, aligha lehetett Homerosnak az *Iliás*-költőjének az alkotása.

Marót Károly